

RESPUBLIKA ILMIY-USLUBIY JURNALI

SHARQ FALSAFASI

+998 97 277 78 01

WWW.REANDPUB.UZ

INFO@REANDPUB.UZ

R.A.P

CYBERLENINKA

BASE

OpenAIRE

Google Scholar

CYBERLENINKA

Google Scholar

OPEN ACCESS

SHARQ FALSAFASI

ILMIY-USLUBIY JURNALI

BARCHA SOHALAR BO'YICHA

2-SON, 1-JILD NOYABR 2022 1-QISM

EDITOR IN CHIEF

ABDURAHMONOV ABDUSHOKIR ABDUKARIMOVICH

PREPARING FOR PUBLISHING

HAKIMOVA AZIZA XAYDARALIYEVNA

BOSH MUHARRIR

ABDURAHMONOV ABDUSHOKIR ABDUKARIMOVICH

NASHRGA TAYYORLOVCHI

HAKIMOVA AZIZA XAYDARALIYEVNA

TAHRIR KENGASH A'ZOLARI

ABIDOV IBROXIMJON

Namangan muxandislik-texnologiya instituti Kimyo kafedrasi dotsenti

SHODMONKULOV ZOXIR ABDURAXIMOVICH

Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat institutining «Mashinashunoslik va servis xizmati» kafedrasi katta o'qituvchisi

SHARIPOVA SAODAT TURSUNBAEVNA

Toshkent farmatsevtika institutining «Dori vositalarining sanoat texnologiyasi» kafedrasi dotsent v/b

RAXIMOVA OYGUL RAXIM QIZI

Toshkent farmatsevtika institutining «Dori vositalarining sanoat texnologiyasi» kafedrasi dotsenti

RADJABOV NASIR NASIMOVICH

O'R Jamoat xavfsizligi universiteti Tillarni o'rganish kafedrasi professori

AXMEDOV OYBEK SAPORBAEVICH

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti ingliz tilini o'qitish metodikasi kafedrasi professori, filologiya fanlari doktori

XODJAYEVA NODIRAXON ABDURASHIDOVNA

SamDU, Iqtisodiet fakulteti, iqtisodiy nazariya kafedrasida dotsent

ABDUVALITOV NURJAN BURANOVICH

«Qozoq tili va adabiyoti» kafedrasida katta o'qituvchi

ABDUVALITOV YERGASH BURANEVICH

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti qozoq tili va adabiyoti kafedrasi mudiri

KOSHANOVA BIBIGUL TURGANBAEVNA

Toshkent kimyo-texnologiya instituti noorganik moddalar kimyoviy texnologiyasi kafedrasi katta o'qituvchisi

ILHOMOV ZIYOVUTDIN ADXAMOVICH

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Tarix fanlari nomzodi (dotsent)

MULLAEV DILSHOD AXMATOVICH

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Biologiya kafedrasi dotsent v.b

AZIMOV IBRAGIMJON TOSHPULATOVICH

Toshkent davlat pedagogika universiteti «Biologiya» kafedrasi mudiri

SAIDOVA MARHABO HABIBULLO QIZI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Iqtisodiy xavfsizlik kafedrasi katta o'qituvchisi

ШЫҒАРМА ЖУМЫС ТҮРЛЕРИН ӨТКЕРИҮҰ УСЫЛЛАРЫ

Меҳрибан Толыбаевна Қабулова

TATU Нөкис филиалы оқытушысы

Резюме: Мақоллада umumta'lim maktablarida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, ularning bir-biri bilan o'zaro munosabatiga e'tibor qaratilgan. Maktablarda o'quvchilarning tilni o'z o'rnida qo'llay olishi, nutq va yozish kundaliklari atroflicha ko'rib chiqiladi.

Summary: The article focuses on the development of students' spoken and written language in secondary schools, their interaction with each other. In schools, students' ability to use the language in the right place, speech and writing diaries are considered in detail.

Калит сўзлар: so`z, dars, adabiyot, ishlanma, o`rgatish, metod, og`zaki, yozma.

Keywords: : lesson, literature, development, teaching, methodology, oral, written.

Педагогикалық процессте мектептерде көркем әдебиятты үйрениў, оқыўшылардың дәретиўшилик компетенциясын жетилистириў орайлық мәселелердиң бири болып есапланады. Оқыўшылардың дәретиўшилик компетенциясын жетилистириў көркем әдебиятты биринши үйренген ўақытларынан баслап-ақ ушырасады [1.2].

Улыўма билим беретуғын мектептериниң V-IX классларында ҳәм X-XI классларында шығарма жумыслары өткериледи [3.4.5.]. V-IX классларда баян жумысы менен қатар өткерилетуғын қарақалпақ тили ҳәм әдебиятынан шығарма жумысларының айырмасы егер баянда оқыўшы жазыўшының ойын, ол жасаған образларды шығармалардағыдай етип өз сөзи менен жазып қайталаса, шығармада жазыўға тийисли болған темаға байланыслы оқыўшы өз пикирлерин береді [6.7.8.9.10.]. Шығарма жумыслары баян жазыўға қарағанда бир қанша дәретиўшлик сыпатқа ийе болады.

V-IX классларында әдебий шығармалардың төмендеги түрлери болады: Биринши әдебий темада алып барылатуғын шығарма жумыслары. Екиншиден, оқыўшылардың өзлериниң еситкенлери, бақлаўлары, турмыс тәжирийбелери бойынша шығарма жаздырыў жоллары [11.12.13.14.15.]. Соңғы ўақытларда көплеген методистлер әдебий темада ҳәм оқыўшылардың өз бақлаўлары бойынша шығармалар жаздырыў мәселелери жөнинде бираз методикалық пикирлер алысты. Онда көп методистлер оқыўшылардың өзлерин өзлери бақлап барыў, басқарыў ҳәтте есап берип барыў мәселелерине үйретиў ушын өз тәжирийбелеринен шығармалар

жаздырыу пайдалы болады деп тапты [16.17.18.19.20.]. Бул элбетте әдебий темада шығармалар жаздырыудың баҳасын кемийтпейди.

Мектептердің V-IX классларында әдебий темада шығармалар жаздырыу көп жағдайларда көркем шығармалардағы қахарманларға минезлеме бериуден ибарат. Бирақ V-IX классларға арналған шығармалардағы қахарманларға сыпатлама бериудің усыл хәм ұазыйпалары мәселелери туўысқан халықлар әдебиятларының көплеген мектеп методикаларында елеге шекем даўлы хәм еледе илимий методикалық жақтан дәлилиеўди

Шығарма жазыу – бул әпиўайы түрдеги дәретиўшилиқ процести көз алдымызға келтириўимиз керек. Шығарма жазыу ушын дәслепп оның темасын, соңынан идеясы анықланады, оннан кейин ғана зәрүр болған материал жыйналып болажақ шығарманың материал жыйналып жобасы дүзиледи. Буның кериси болыўы да мүмкин [21.22.23.24.25.]. Дәслепп хәр қыйлы бақлаўлар тийкарында материаллар жыйналады, кейин шығарманың анық темасы хәм идеясы анықланады. Усылайынша ойға алған шығарманың жобасы пайда болады. Шығармалар педагогикалық мақсетке қарап үйретиў шығармалары, тексерий (бақлаў) шығармалары, көрик таңлаў шығармалары болып бөлинеди. Үйретиў шығармалары үйретиўди мақсет етеди, тил куралларын әмелде қоллаўға үйретиў, қарақалпақ әдебий тилин бай имканиятларынан пайдаланыў сийақлы зәрүр уқыптарды қәлиплестиреди. [26.27.28.29.30]. Бундай шығарманың нусқасы болмайды. Олар шынығыў дәптерине бир мәрте жазылады.

Тексерий (бақлаў) шығармаларын әдетте үлкен бөлимлер үйренилгеннен кейин яки шерек ақырында, оқыў жылы ақырында өткерий мүмкин. Олар билим, көнликпе хәм уқыпшылықты тексерий мақсетинде өткериледи. Соның ушын шығарма темасы жәрия қылынбайды. Бундай шығармаларға 2 саат ўақыт ажыратылады. Көрик таңлаў ушын жазылған шығармалар класс ямаса мектеп жеңимпазын анықлаў мақсетинде өткериледи, таңлаў шәртлери айтылады [31.32.33.34.35.36.]. Шығарма темасының мазмунына қарай әдебият темасындағы шығармалар, илимий темадағы шығармалар, еркин темадағы шығармалар болып бөлинеди. Әдебият темасындағы шығармалар әдебиятты түсинийге көркем шығарманы талықлаўға баҳалаўға, оған өз мүнәсийбетин билдириўге үйретеди. Мысалы «С.Нурымбетовтың «Бердақ» поэмасында тарийхий шынлық». Илимий темадағы шығармалар белгили бир пәнге байланыслы болады. Мәселен, лингвистикалық темадағы шығармалар оқыўшының тил ҳаққындағы түсиниклерин кеңейтиўди, баҳалаўды мақсет етеди. Мысалы «Сөз хәм гәп». Еркин темадағы шығармалар тил ямаса әдебият пәнинен шекленип қалмайды, жәмийетлик турмыстың түрли тараўларына байланыслы ой-пикир еркинлиги тийкарында жазылады [37.38.39.40.41.42.43.]. Мысалы «Мен сүйген кәсип». Көркем әдебияттан жазба түрдеги шығарма алыў мәселелеринде бул еки методикалық пикирде хәзирги ўақытларда мектеп системасында толық өмир сүреди.

Ал, екінші методикалық пикирди V-IX класс оқыушылары үшін біраз дурысырақ деп қабыл етсекте болады.

Әдебиаттың оқытуы методикасында V-IX классларында әдебий қахарманға сыпатлама беріу мәселесине, шығармаларды классларға қарап бөліу, индивидуаллық, салыстырмалы хәм коллективлик, өзінше үйретиуши, класстағы хәм үйдеги деп бөліулер жөнінде де педагоглар арасында тартыслар көп. [44.45.46.47.48.49.]. Мектепте оқыушылар муғаллимнің басшылығы астында бул мәселелр хаққында жазыу мүмкин. Шығарма оқыушылардың мектепте ислеитуғын практикалық характердеги хәм дөретиушилик жумысларының пайдалы хәм қоспалы түрлеринің бири. Ана тилин оқытуы процессинде шөлкемлестирилетуғын шығарма оқыушылардың теориялық билимлерин практикада дурыс хәм дөретиушилик жақтан қоллана алыуын бақлау, жуумақлап барыу, сөйлеуди жетилистириу, мақсетинде өткерилип барады. Шығарманың жазыу теманы хәм оның идеясын хәр тәрәплеме терең ойлап алыудан басланады. Қәлеген идеяның бас-аяғы болады. Сонлықтан шығарма текстинің логикасын хәм қурылысын умытпау керек [50.51.52.53.54.55.56.57.58.59.60.]. Тексттиң анық қурылысы- бул текстти анық, түсиникли дүзиу, мазмунлы шөлкемлестириу.

Муғаллим оқыушылардың баян хәм шығарма жумысларын байланыстырып үйрениуге бағдарлауы керек. Баян жумысы арқалы топланған билим хәм көнликпеге сүйене отырып, шығарма жумысын жазыуда орынланатуғын әмеллерди оқыушылардың өзине анықлатып үйретиуи тийис. Шығарма жазыуға үйретиуде дөретиушилик диктант хәм дөретиушилик баян жумыслары айрықша хызметке ийе. Олар шығарма өткеріуши “көпир” ұазыйпасын атқарады. Бундай дөретиушилик сыпаттағы жумыслар арқалы көнликпеге ийе болған оқыушы шығарма жазғанда қыйналмайды. Усы мақсетте шығарма жумысы менен қатар атап өтилген диктант хәм баян түрлери бирге жүргизилсе жақсы нәтийже береди.

Шығарма жумысы үшін тема бериледи хәм ол атама хызметин де атқарады. Соның үшін бул тема-атама мәнисинде түсинилиуи керек. Теманы ашып билиу қәлеген жанрдағы шығармада тийкарғы орын тутады. Теманың мәселелери(тезислер) идеяға байланыслы келип шығады. Тезис-бул автор, оратор өз шығрмасында ямаса шығып сөйлеуинде айтып өтиуи керек болған тийкарғы мәселелер. Жыйналысларда сөйлеуши пикиринің избе-излигин умытып қалмау үшін тезислерди номерлеп қағазға жазып алады хәм оған қарап пикирин избе-изликте дауам ете береди. Тап жобадағы сыйақлы мәселенің бириншисинен екіншиси, екіншисинен үшіншиси келип шығады яғный тезислер ишки логикалық байланыслы болыуы, избе-изликте теманы хәм айтылатуғын мәселе хаққындағы пикирлерди ашып беріуи керек. Хәрбир тезис жобада өз алдына пунктте бериледи хәм олардың хәрқайсысы шығармада әхмийетли мазмунын жаратып барыуы керек. Тема хәм идеяның бузылуы итималы көбирек болады. [61.62.63.64.65.66.68.69.70.]. Тезислердиң избе-излиги дегенде, олардың идеяны саулелендириуши тәртиби түсиндириледи. Жобада тезислер хабар

гәп түрінде ямаса сорау гәп түрінде берилиуи мүмкин.(Бирақ үйретиу жұмысларында сорау гәп түрінде болмағаны мақул). Соңынан шығарма жұмысында оның хәрбири дәлиллер, фактлер арқалы кеңейтилиуи керек. Сонлықтан бундай жобалар шығарма жазыу үшін күтә қолай болып, теманың ашылыуына сезилерли тәсирин тийгизеди [71.72.73.74.75.76.].

Тексттиң хәр қыйлы типи, стили болғаны сияқлы, хәр қыйлы басланыуы, тамамланыуы болады. Бирақ шығармадағы барлық пикирлер жоба тийкарында избеизликте, өз ара байланыста жазылыуы керек. Хәр бир пункттеги мәселе толық баян етиуи, шешилиуи тийис. Дәслепки пункттиң мәселеси шешилмей турып, кейинги пункттиң мәселесине өтип кетиуіге болмайды. Шығармада хәрбир бөлимниң атқаратуғын айрықша хызмети бар. Егер олар өзиниң хызметин жетерли атқармаса, шығарма сәтине түспейди. Кирисиу бөлими берилген теманың тийкарғы машқалаларына өтиуди тәмийнлейди, мәселениң, сораудың қойылыуын белгилейди. Солай да автордың темаға қаратпасы болып ғана қоймай, шығарманы оқыған адамды усы арқалы өзине тартыуы, қызықтырыуы керек. Тийкарғы бөлим-бул қәлеген шығарманың ең баслы бөлеги тийкарғы бөлими есапланады. Сонлықтан жұмыстың 3/5 бөлегин қурауы хәм жобаның 3-4 тен кем болмаған пунктин өз ишине қамтыуы шәрт. Ол өзиниң қандай да бир анық ой-пикирдиң шынлығын дәлилелуи процести жүргизе алыуы керек. Сонлықтан хәрбир пункт мәселениң бир жағын шешиуи, тема мазмунының бир тәрәпин ашыуы, тийкарғы идеяны гөзлеген халда қатаң избеизликте берилиуи керек. Демек, бул бөлим тема хәққында баянлап қоймай, ал оны талқылауды, дәлилелуи, фактлерди көрсетиуди, көзқарасларды талап етеди.

Шығарманың хәрбир бөлимниң өзиниң атқаратуғын хызмети болады. Жуумақлау бөлимниң хызмети атынан көринип турғанындай, берилген тема хәм идеяны талқлау барысында тууылған шешимлерди, жуумақларды улыу маластырыудан ибарат. Шығарма жұмысының соңғы бөлими еки бөлектен турады: кирисиудың сорауына хәр тәрәплеме толық жууап хәм актуаллық (әхмийетлик)тәрәпине қаратылған. Жуумақлау дәстүрий усылда еки түрге бөлинеди: жуумақлау-шешим, жуумақлау-нәтийже. Шынында да, жуумақлаудың бул түрлери әмелиятта көп ушырасады. Жуумақлау шешим дегенде, тийкарғы бөлимде сөз етилген дәлиллердиң қысқа тәқрарланыуын түсиниу керек емес, бунда ең соңғы шешим жаңалық алып келиуи керек. Жуумақлау нәтийже дегенде шығарманың авторын тийкарғы бөлимде талқыланған материалдан шетке алып шығарады. Шығарма жұмысын цитаталар менен жуумақластырыу керек. Басқаның сөзлери сизиң сөзлериңиздиң орнын баспауы тийис. Сөз етилген мәселелерге автордың өз шешимин өз сөзлери менен бериуи жуумақлау үшін әхмийетли.

Шығармаға қолланылатуғын қосымша қуралларға эпиграф цитаталар киреди. Эпиграф (грек сөзинен epigraphе-“жазыу” сөзинен алынған) –белгили бир шығарманың басланар алдына ямаса оның бир бөлимниң алдына халық-нақыл

мақалларынан яки басқа бир авторлардан алынған хәм сол шығарманың мазмунына қысқаша хәм толық жуўап беретугын сөзлер.

Эпиграф дүзиўде цитатаға усайды. Булда цитатадай болып көширилип алынады. Бирақ қолланыў орны басқаша парқ қылады. Цитата жазба жумысының барысында қолланылса, эпиграф таңланған темадан соң шығарма жумысының басында қойылады.

Цитата (латын сөзинен *citare, citatum*- “шақырыў”, “атын айтыў” сөзин аңлатады). Талықлаў шығармасында сөз етилип атырған мәселени дәлилиер, мысаллар менен тастыйқлаў талап етиледі. Бунда цитаталар айрықша хызмет етеди. Цитата - бул сөйлеўшиниң өз пикирин тастыйқлаў ушын басқаның сөзи ямаса мийнетинен өзгериссиз, сөзбе-сөз алынған гәплер. Цитата тырнақшаға алынып жазылады. Шығармада цитаталар қосық түринде еки қатар ямаса бир топтан асырмаўы керек. Көпшилик шығарма жумысларында 4-5 топ қосық цитата сыпатында жазылып жүргени хәммеге мәлим. Бунда автор (оқыўшы) өз пикирин қосықтағы қайсы қатарлар менен дәлилемекши екени белгисиз болып қалады, ықшамлық бузылады.

Сонлықтан пикирди дәлилеўши қатарлар ғана алыныўы зәрүр, ал басқа қатарлар бос сөз есапланып шығарманың кунын түсиреди. Цитаталар орынсыз көп қолланыўға да болмайды. Цитаталар негизги нускадан өзгертилместен, туўра гәп формасында алыныўы шәрт. Өзлестирилген гәп түринде берилген басқаның гәпи цитата болып есапланбайды. Цитаталарды қолланыў ушын әлбетте көп китаплар оқыў керек. Цитаталар тек оқыўшының дәлилин көрсетип ғана қоймай, қандай китаплар оқығанын, ондағы әхмийетли сөзлерге итибар қарататуғынын хәм пикир жүритиўде пайдалана алатуғынын билдиреди.

Пайдаланылған әдебиятлар:

1. Р.Уснатдинова Ана тили сабақлығына методикалық көрсетпелер. Билим. 1994. 72бет
2. Дистервег «Руководство к образованию немецких учителей» (2тт., 1835)
3. Yusupov Q. Karakalpak literature reading methodology in academic lyceums. Nukus: Karakalpakstan, 2019. – P.45-46.
4. Konis A. Yusupov. Studying Forms of Teaching Karakalpak Poetry at Academic Lyceums. Eastern European Scientific Journal. Germany. Ausgabe, 3-2018. 72-75.
5. Konis A. Yusupov. Studying Karakalpak Poetry in Academic Lyceums by Various Methods in Class. Eastern European Scientific Journal. (ISSN 2199-7977). Germany. 1-2019. 83-85.
6. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P.P. 349-354 (<https://www.scopus.com/sourceid/21100920227>).
7. Yusupov K.A. Akademik litseylarda qoraqalpoq adabiyoti // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2020. – №6. – Б. 40-41 (13.00.00. №8).

8. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program // *Academicia. An International Multidisciplinary Research Journal (India)*. (ISSN: 2249-7137). – Vol. 10 Issue 5, 2020. – P.P. 1628-1634 (Impact Factor: SJIF 2020= 7,13).
9. Yusupov K.A. Curricula for teaching karakalpak literature. // *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal* <https://saarj.com>. Academicia ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 5, May 2021, Стр. 1069-1074. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492, 10.5958/2249-7137.2021.01525.1
10. Yusupov K.A. Scientific and methodological problems of studying karakalpak literature. // *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)* <https://www.tarj.in>. ISSN: 2278-4853 Vol 10, Issue 5, May, 2021. Стр. 585-590. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.699. 10.5958/2278-4853.2021.00451.1
11. Юсупов К.А. Изучение творчества Чингиза Айтматова в академических лицеях // *Til va adabiyot ta'limi*. – Тошкент, 2021. – №7. – стр. 52-53
12. Yusupov K.A., Seytjanov J.E. Problems of artistic psychologism in Karakalpak prose. *Philosophical Readings XIII.4 (2021)*, pp.2054-2060.2054 10.5281/zenodo.5584439. Info@philosophicalreadings.org
13. Юсупов К.А. Научно-методических основы преподавания каракалпакской литературы. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science* p-ISSN: 2308-4944 (print) e- ISSN:2409-0085 (online) Year: 2021 Issue: 11. Pp. 362-371. <http://T.Science.org>.
14. Юсупов К.А. К.Алламбергенов. Педагог шайыр лирикасы хэм тәлим-тәрбия мәселелери // *Ilm ha'm ja'miyet*. Нукус давлат педагогика институту журналы. – Нукус, 2021. – №4. – Б. 100-102. (13.00.00. №3)
15. Юсупов К.А. Өсербай Әлеуовтың лирикасын үйрениў. «Әмиўдәрья» журналы, 2021, – №4, – Б. 63-68.
16. Юсупов К.А. Развитие устной культуры учащихся на уроках литературы // *Til va adabiyot ta'limi*. – Тошкент, 2022. – №1. – Б. 70-71 (13.00.00. №8).
17. Yusupov K.A. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida qoraqalpoq adabiyotini o'qitish masalalari // *Til va adabiyot ta'limi*. – Тошкент, 2022. – №2. – Б. 17-18 (13.00.00. №8).
18. Yusupov K.A. Teaching students the methods of artistic depiction in Karakalpak prose. // *Journal of Hunan University (Natural Sciences)*. Vol. 49. No. 04. April 2022. Page - 590-603.
19. Yusupov K.A. Methods of selection of Karakalpak Novels. // *Journal of Positive School Psychology*. (Scopus) Volume. 6, No. 4 (2022). Page - 26-30. ISSN: 7152-7159.
20. Yusupov K.A. Learning Discussing the Epic Novels. // *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*. Volume 7 I March 2022. Page - 26-30. ISSN: 2795-739X.
21. Юсупов К.А. Обучение основам письменной речи учащихся. // «PEDAGOGS» international research journal. Volume-7, Issue-1, April-2022. – Стр. 176-181.
22. Yusupov K.A. Theoretical foundations of teaching Karakalpak literature. // *GALAXY international interdisciplinary research journal (GIIRJ)*. ISSN (E): 2347-6915. Vol. 10, Issue 5. May, (2022). PP. 210-216.
23. Yusupov K.A. Qoraqalpoq adabiyotini o'qitish masalalari // *Journal of new century innovations*. (WSRjournal.com), Volume - 5, Issue - 6. May, (2022). PP. – 113-122.

24. Юсупов К.А. Изучение произведений писателя на уроках литературы // Международный научно-образовательный журнал «Образование и наука в XXI веке». Выпуск №26 (том 4), май, 2022. – Стр. 196-201.
25. Yusupov K.A. Methodologu for analyzing lyrical works in literature lessons. // Miasto Przysztości. (**Impact Factor: 9.2**). Vol. 26 (2022). Page - 200-208. ISSN: 2544-980X.
26. Юсупов К.А. Изучение творчества С.Мажитова в школе. //V Международный журнал научных исследований «Научный импульс». Выпуск №1 (том 1), август, 2022. Стр. 44-50.
27. Yusupov K.A. Methods of Teaching the Works of O.Satbaev in Schools. // Journal of intellectual prperty and human rights. Vol. 01 Issue. September - 2022. Page – 44-53. ISSN: 2720-6882. <https://juournals.academiczone.net/index.php/jiphr>
28. Yusupov K.A., Jiemuratova A.S. Develorment of Oral and Written Speech of Students in Schools. // Journal of intellectual prperty and human rights. Vol. 01 Issue. September - 2022. Page – 56-66. ISSN: 2720-6882. <http://juournals.academiczone.net/index.php/jiphr>
29. Yusupov K.A. of Teaching Korakalpok literature // Central asian journal of literature, philosophy and culture. Vol. 03 Issue: 10 - 2022. Page – 75-85. eISSN: 2660-6828. <https://cajlp.centralastudies.org>
30. Юсупов К.А. Образ Айдос бия в каракалпакской литературе. // I International science conference on multidisciplinary research, Abstracts of International Scientific and Practical Conference. Berlin, Germany January 19-21, 2021, стр. 766-769
31. Юсупов К.А. Изучение в современной каракалпакской лирике. / III International science conference on e-learning and education, Abstracts of III International Scientific and Practical Conference. Lisbon, Portugal February 2-5, 2021, стр. 349-353.
32. Юсупов К.А. Изучение творчество Казакбай Юлдашева /V Международная научно-практическая конференция по новым тенденциям в науке и образовании «Theoretical and scientific bases of scieetific thought», 16-19 февраля, 2021 г., Рим, Италия, стр. 503-508.
33. Юсупов К.А. Оразбаев З.Ж.Академиялық лицейлерде А.Атажановтың прозасын үйрениў. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 443-448.
34. Юсупов К.А. Юсупова Ж.С. Академиялық лицейлерде Аббаз Дабылов лирикасын оқытыў технологиялары. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 431-432.
35. Юсупов К.А., Хожаметов Б.Б., Юсупов И.К. Академиялық лицейлерде Әжинияз шайыр лирикасын оқытыў технологиялары. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 437-442.
36. Юсупов К.А. Юсупов И.К. Лирикалық шығармаларды оқытыў методикасы. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 469-474.

37. Юсупов К.А. Изучение литературных жанров. / VIII Международная научно-практическая конференция «Problems and tasks of modernity and approaches to their solution», 02-05 марта, 2021 г., Токио, Япония, стр. 198-203.
38. Юсупов К.А., Худайназаров М.К. Изучение творчества Аденбая Тажимуратова в академических лицеях. /IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Иерусалим, Израил, стр. 226-232.
39. Юсупов К.А., Мырзанбетов Д.П. Изучение произведения писателя в академических лицеях. // IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Иерусалим, Израил, стр. 233-238.
40. Юсупов К.А., Алламбергенова Минайым. Изучение творчества Кали Жуманиязова в академических лицеях. /IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Иерусалим, Израил, стр. 239-243.
41. Юсупов К.А. Изучение творчества Конысбай Камалова в академических лицеях. // IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Иерусалим, Израил, стр. 250-256.
42. Юсупов К.А., Оразбаев З.Ж. Изучение произведения Мамбеталы Кайыпова в академических лицеях. // IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Иерусалим, Израил, стр. 257-264.
43. Юсупов К.А., Керуенов Т. Организация и проведение педагогической практики в академических лицеях. // X Международная научно-практическая конференция «Topical issues, achievements and innovations of fundamental and applied sciences», 09-12 марта, 2021 г., Лиссабон, Португалия: стр. 215-220.
44. Юсупов К.А. Изучать разборы эпических произведений в академических лицеях. /X Международная научно-практическая конференция «Topical issues, achievements and innovations of fundamental and applied sciences», 09-12 марта, 2021 г., Лиссабон, Португалия:
45. Юсупов К.А., Академиялық лицейлерде көркем шығармаларды оқыту технологиялары. /X Международная научно-практическая конференция «Topical issues, achievements and innovations of fundamental and applied sciences», 09-12 марта, 2021 г., Лиссабон, Португалия: стр.237-242
46. Юсупов К.А., Арзуева А.У. Драмалық шығармаларды оқыту ұсыллары. /X Международная научно-практическая конференция «Topical issues, achievements and innovations of fundamental and applied sciences», 09-12 марта, 2021 г., Лиссабон, Португалия: стр. 243-248.
47. Юсупов К.А., Арзуева А.У. Изучение лирика Кунхожа в академических лицеях. /XIII Международная научно-практическая конференция «Development of modern science: theory, methodology, practice», 18-19 марта, 2021 г., Мадрид, Испания: стр. 160-165.
48. Юсупов К.А. Жазыушылардың дәретиушилик психологиясы. / XIII Международная научно-практическая конференция «Development of modern science: theory, methodology, practice», 18-19 марта, 2021 г., Мадрид, Испания: – стр. 180-185.

49. Юсупов К.А. Использование современных педагогических технологий в преподавании каракалпакской литературы / Материалы **Международной** научно-практической конференции. «Татарская литература и культура в контексте взаимодействия национальных литератур и искусств». Казанский федеральный университет, 26-27-марта, 2021 г. Стр.356-362.
50. Юсупов К.А. Изучение творчества Сапа Матчанова. /XV Международная научно-практическая конференция «The world science of modernity. Problems and prospects of development», 25-26 марта, 2021 г., Париж, Франция: стр. 170-175.
51. Юсупов К.А. Инновационные технологии в обучении каракалпакской литературе /Материалы Международной научно-практической конференции. «Татарская поэзия и культура второй половины XX начала XXI века». Казань, 26-28 апреля, 2021 г. Стр.341
52. Юсупов К.А. Т.Қайыпбергеновтың «Айдос баба» (Мың тиллаға баҳаланған гелле) драмасын таллау усыллары / «Түркий халықлары фольлоры хэм әдебияты тарийхы изертлениуиниң әхмийетли мәселелери» атамасындағы online халықаралық илимий-теориялық конференция материаллары топламы. – Нөкис: НМПИ баспасы, 2021 (27-28-май), – 245-248-бб.
53. Юсупов К.А. Каракалпак прозасында миллий психологияның сәулелениуи. /«Түркий филологияның әхмийетли мәселелери» атамасындағы халықаралық илимий-теориялық конференция материаллар топламы. Нөкис, «Қарақалпақстан», 2021, 113-118-бб.
54. Юсупов К.А., Ибрайымов Г. 9-класста Б.Қайыпназаров лирикасын таллау. /X Международная научно-практическая конференция «НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ И ПРАКТИКИ», 23-26 ноября 2021 г., Афины, Греция. – 462-466 - бб.
55. Юсупов К.А., Кабулова М.Т. Развитие литературной речи и письменного языка учащихся на уроках литературы. “Models and methods for increasing the efficiency of innovative research” a collection scientific works of the international scientific conference (11 Desember, 2021) – Berlin: Copenhagen, 2021. ISSUE– p. 161-165.
56. Юсупов К.А. Қосық теориясын арнаўлы изертлеуши алым.. /Инсан қәдири – инсанлар қәлбинде. (илимий, илимий-публицистикалық хэм публицистикалық мақалалар топламы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 2022, –151-159- бб.
57. Юсупов К.А. Анализ методика художественного произведения /Сборник материалов Международную научно-практическую конференцию посвященной 60 – летию кафедры «Педагогика» на тему: «Современное общество и педагогическое образование». Казакстан, Нур-Султан, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия университети. 22-апреля, 2022 г Стр.268-271.
58. Юсупов К.А. Ádebiyat sabaqlarında oqıwshılardıń dóretiwshilik kompetenciyasın rawajlandırıw. /The and analytical aspects of recent research: International scientific-online conference, Part 1, Issue 5: May 31st 2022. www.interonconf.com. Turkiya, Istanbul: pp. 104-109.
59. Юсупов К.А. Эпик асарларини ўрганиш усуллари. / в конференция и публикацию статьи в сборнике «Международная конференция академических наук», 25- сентябрь, 2022. Россия. Стр. 115-126. [https:// doi.org/ 10.5281/zenodo.7111598](https://doi.org/10.5281/zenodo.7111598).

60. Юсупов К.А. Изучение лирических произведений на уроках литературы. /Spain International scientific-online conference: “Solution of social problems in management and economy” Part 1, Issue 2: September 20, 2022. www.conf.com. Spain, Испания: pp. 21-26.
61. Yusupov K.A. Allambergenova M. Akademiyalıq liceylerde poeziyalıq shıǵarmalardı oqıtıw usılları. /Proceedings of international Conference on Educational Discoveries and Humanities. Vol. 1 No.1 (2022): ICEDH. Texas, USA.pp. 46-58.
62. Юсупов К.А. Халмурат Сапаров дөретиўшилиқ жолы. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 1996. 3-4-саны, 54-60.
63. Юсупов К.А. Бердақ шығармаларын үйрениў усыллары. «Қарақалпақстан муғаллими» журналы, Нөкіс, 1996. 1-2-саны, 12-15.
64. Юсупов К.А. «Айдос бий» дәстаны хәм тарийх. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2000. 2-саны, 94-96
65. Юсупов К.А. (авторлар менен бирге) Оқыўшыларымыз пикир айтады. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2000. 3-саны.
66. Юсупов К.А. «Айдос бий» дәстаны хәм тарийх. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2000. 6-саны, 112-115.
67. Юсупов К.А. Хәзирги дәўир хәм Бердақ шайыр мийрасына көз қарас. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2001. 2-саны, 126-128.
68. Юсупов К.А. Хәзирги дәўир қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образы. ӨзРИАҚҚБ «Хабаршысы» журналы, Нөкіс, 2001. 5-саны, 130-131.
69. Юсупов К.А. Хәзирги дәўир қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образының өзгешеликleri. ӨзРИАҚҚБ «Хабаршысы» журналы, Нөкіс, 2001. 6-саны, 138-139.
70. Юсупов К.А. «Шырашылар» романының көркем психологизми. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2006. 6-саны, 112-115.
71. Юсупов К.А. ХХ әсирдеги қарақалпақ прозасында көркем психологизм мәселелери. «Муғаллим хәм үзликсиз билимлендириў» журналы, 2007, 4-саны, 11-15.
72. Юсупов К.А. Ишки монолог хәм шеберлик. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс 2008. 1-саны, 113-116.
73. Юсупов К.А. Лирикалық прозада көркем психологизм. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс 2008. 2-саны, 124-127.
74. Юсупов К.А. Жазыўшылардың дөретиўшилиқ шеберлигин үйрениў методикасы. ҚМУ хабаршысы, 2009, 3-4-санлар, 126-129.
75. Юсупов К.А. И.Юсуповтың «Ўатан топырағы» шығармасының мазмунын үйрениў. ҚМУ хабаршысы, 2009, 3-4-саны, 46-49.
76. Юсупов К.А. Қарақалпақ әдебиятын интерактив методлар менен оқытыў усыллары. ҚМУ хабаршысы, 2011, 1-2-саны, 58-60.
77. Юсупов К.А. Қарақалпақ лирикасын изертлеўши алымның дөретиўшилигин үйрениў. «Муғаллим хәм үзликсиз билимлендириў» журналы, 2012, 1-саны, 3-8.
78. Юсупов К.А. «Академиялық лицейлерде И.Юсупов дөретиўшилигин лекция түрleri менен үйрениў усыллары». ҚМУ хабаршысы, 2012, 3-4-санлар, 30-32.
79. Юсупов К.А. Жазыўшылар дөретиўшилигин үйрениў усыллары. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс 2012. 4-саны, 115-118.

80. Юсупов К.А. Қонысбай Камалов-қарақалпақ прозасын изертлеуші алым. «Әмиўдәрья» журналы, 2014, 1-саны, 82-91.
81. Юсупов К.А. Әдилбай Қожықбаев-қарақалпақ әдебиятын изертлеуші. «Әмиўдәрья» журналы, 2014, 6-саны, 123-128.
82. Юсупов К.А. Әдебияттануыда салмақлы орны бар алым. ҚМУ хабаршысы, №1, 2015, 132-136.
83. Юсупов К.А. Ш.Сейтов прозасында пейзаж хәм қахарман образын үйрениў мәселелери. ҚМУ хабаршысы, №2, 2015, 92-96.
84. Юсупов Қ. Оразбай Сәтбаев поэзиясының көркемлик өзгешеликтери. «Әмиўдәрья» журналы, №5, 2015, 77-87.
85. Юсупов Қ. Бердақ шығармаларын үйрениўде конференция сабақ түринен пайдаланыў. Түркий халықлар әдебиятының гейпара мәселелери (Илимий мийнетлер), Нөкис-2004. –Б. 30-32.
86. Юсупов Қ. Конфликт қахарманлар минез-қулқын ашыўдың негизи. Журналистика ва адабиёт: кеча ва бугун. (Илмий мақолалар тўплами), 1-қисм. Т. : «Юрист –медиа маркази», 2008. 44-47.
87. Юсупов Қ. Прозада миллий психологияның сәўлеси. Журналистика ва адабиёт: кеча ва бугун. (Илмий мақолалар тўплами), 2-қисм. Т. : «Юрист –медиа маркази», 2008. 148
88. Юсупов Қ. Академик лицейларда Ажиниёз лирикасини ўқитишда кластер методини қўллаш. «Педагог кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлашнинг замонавий шаклларини жорий этиш муаммолари», (Илмий –амалий конференцияси материаллари), Тошкент, 2009. 284-285.
89. Юсупов Қ. Академик лицейларда Ажиниёз лирикасини ўқитишда бурчаклар методи билан ўрганиш. «Олий ва касб-хунар таълими тизимида профессор-ўқитувчиларнинг малакасини ошириш жараёнини такомиллаштириш муаммолари», (Илмий –амалий семинар материаллари), Бухоро, 14-15-май, 2009. 133-136.
90. Юсупов Қ. Көркем шығармалардың мазмунын үйрениў методикасы. Миллий идентивлик ва оммавий ахборот воситалари. (Илмий мақолалар тўплами), Т. : «Юрист –медиа маркази», 2009. 48-51.
91. Юсупов Қ. И.Юсупов поэзиясын оқытыў усыллары. «НМПИ илим билимлендириў хәм тәрбия мәселелерин раўажландырыўдағы орны», (Республикалық илимий-теориялық конференция материаллары), Нөкис, «Қарақалпақстан», 2010, 185-187.
92. Юсупов К.А. Әдебияттануы илиминиң жан күйери еди... Илим хәм әдебияттың машақатлы жолларында. (илимий-әдебий хәм еске түсириўлер), Нөкис, 2012, 70-73.
93. Юсупов К.А.. Кәсип өнер коллежлеринде Т.Қайыпбергеновтиң «Көздиң қарашығы» романын үйрениў усыллары. Илимий топлам (Магистрантлар ушын), Нөкис-2012.Б. 93-94.
94. Юсупов К.А. М.Сагидуллаев. «Академиялық лицейлерде ертеклерди машқалалық лекция түри менен оқытыў. Хәзирги филология илимлериниң әҳмийетли мәселелери. (Республикалық илимий-теориялық конференциясы мақалалар топламы, 2-бөлим), 2013жылы, 73-75.
95. Юсупов К.А. «Т.Қайыпбергеновтиң «Қарақалпақ қызы» романында пейзаж хәм қахарман образы». Хәзирги филология илимлериниң әҳмийетли мәселелери.

(Республикалық илимий-теориялық конференциясы мақалалар топلامы, 1-бөлім), 2013жылы, 76-80.

96. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде Айдос бий образын үйрениў. (Айдос деген уллы киси.). Бердақ миллий мәдениятымыздың байтереги. (Илимий топлам, Нөкис, «Билим», 2013, 24-26.)

97. Юсупов К.А. Әдилбай Қожықбаев-қарақалпақ әдебиятын изертлеўши. «Әдебиятшы - алым ҳәм устаз» ҚМУ, Нөкис, 2014, 125-133.

98. Юсупов К.А. Әжинияз шайырдың лирикасын оқытыўда интерактив методлардың қолланылыўы. «Қарақалпақ әдебиятының жарық жұлдызлары». (Илимий мақалалар топلامы). Нөкис, «Қарақалпақстан», 2015, 42-46.

99. Юсупов К.А. Т.Қайыпбергенонтың «Тәнхә өзиңе мәлим сыр» повестинде қахарман образын жасаў усылы. «Қарақалпақ әдебиятының жарық жұлдызлары». (Илимий мақалалар топلامы). Нөкис, «Қарақалпақстан», 2015, 42-46.

100. Юсупов К.А. Ғәрезсизлик дәўириндеги қарақалпақ әдебиятын оқытыўда ушырасатуғын айырым мәселелер. Филологик тадқиқотлар-VII. Нөкис, 2016, 138-140.

101. Юсупов К.А. Ғәрезсизлик дәўирде Бердақ дәретиўшилигиниң үйренилиўи. «Бердақ-классикалық әдебиятымыздың бийик шыңы» атамасындағы республикалық илимий-теориялық конференция материаллары топلامы. ҚМУ, Нөкис, 2017.

102. Юсупов К.А. Ғәрезсизлик дәўирде Бердақ дәретиўшилигин үйрениў. «Классикалық әдебияты жәмийеттеги манаўий жаңаланыў мәселелери» атамасындағы халық аралық илимий-конференция материаллары топلامы., Нөкис, «Илим», 2017, 49-51.

103. Юсупов К.А. Содержание и способы изучения внеклассных работ по каракалпакской литературе в академических лицеях. (Международная научно-практическая конференция «Фундаментальные научных исследования».) Астана, 2018.стр.116-122.

104. Юсупов Қ.А. Академиялық лицейлерде Т.Қайыпбергенонтың прозалық шығармаларын оқытыў усыллары. «Хәзирги филологиясының әҳмийетли мәселелери» атамасындағы республикалық илимий конференция материаллары топلامы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 2019, – Б. 50-52.

105. Юсупов Қ.А. Қ.Камаловтың дәретиўшилигин үйрениў. //Қ.Камалов. Маржангүл. – Нөкис: Қарақалпақстан, 2019, – Б. 98-102.

106. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program / Cutting edge-science. International scientific and practical conference, USA Conference Proceedings, Shawnee, July, 2020. – P.P. 83-87.

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЕ ИСТОЧНИКИ И ЗНАЧЕНИЕ В ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ ПОНИМАНИЯ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА

Носирова М., Иминов И.

Андижанский институт сельского хозяйства и агротехнологий

Резюме

В данной работе освещается проблема подготовки специалистов с учетом межпредметной связи. Приводены требования по формированию высоко эрудированного специалиста.

Ключевые слова: межпредметная связь, контент, модель.

Summary

In this works highlight problem training specialists with accounting inter subject communication. Requirements for the formation of a highly erudite specialist are are given.

Key words: inter subjects communication, content, model.

Сегодня в мире наблюдается резкий рост интереса к практическим проблемам, особенно в процесс подготовки молодых кадров. Со стороны представителей большого и среднего бизнеса каждый год выделяются финансовые средства на решение имеющихся идей и на создание новых технологических подходов. В Интернете публикуются информационные блоги, обеспечивающие связь с представителями заявок. Это направлено на создание конкурентной среды и усиление интереса к данной идее, улучшения технологических решений, лучшей интерпретации результатов технологии [1, 2].

За последние годы в нашей стране постоянно наращивается и улучшается технологический парк, создаются новые линии для выпуска совершенно новой для сегодняшнего дня рынка Средней Азии. Например, за период 2015-2018 год произошло увеличение производства белого цемента при улучшении качества и снижении стоимости полученной продукции. Для этого понадобилось создание базы по подготовке своих специалистов на самом производстве, т.е. использование формы заочного образования. По имеющейся инфраструктуре промышленности и мощностей на каждой территории были созданы филиалы ведущих ВУЗов

республики и зарубежных образовательных учреждений. К качеству доказательства этого можем привести примеры:

- создание филиалов и совместных факультетов с подобными учреждениями с Российской Федерация (нефте- и газодобыча), Республикой Беларусь (переработка и хранение животного сырья, защита растений и карантин), Южной Кореей (логистика, ИТ-технологии, машиностроение), Индией (медицина), Великобритание (экономика, ИТ-технологии), Сингапур (туризм, логистика) и т.п.;

- привлекаются к сотрудничеству ведущие производители из Российской Федерации, Франции, Германии, Южной Кореи, Китая, Казахстана и других стран;

- происходит обмен и проведение практики со стороны студентов зарубежом по направлениям машиностроение, сельское хозяйство, экономика, лингвистика и другие;

- создание научных кадров на базе ведущих ВУЗов мира, т.е. получение званий PhD и DoctorofScience по различным направлениям;

- привлечение специалистов ведущих ВУЗов для проведения мастер-классов и семинаров по обучению технологиям (геология, сельское хозяйство, машиностроение, логистика, ИТ-технологии, экономика);

- создание базы для кадров по обслуживанию иностранных туристов, т.е. происходит создание кадров по туризму,

- улучшается положения в законодательстве,

- происходит повышение уровня культуры со стороны населения.

Развитие в любой указанной сфере деятельности напрямую связано с учетом различных факторов. Например, уровень технологии (качество выпускаемой на них продукции), информацию о какой степени имеет место вклад частного капитала в экономику страны (открытость и удобные условия для ведения деятельности), постоянное наращивание уровня обеспеченности потребителя энергообеспечением (создание новых технологических линий), система обеспечения природным газом и водой (создание условий для промышленности и условий работы сотрудников), создание благоприятной среды для производства продукции.

Для достижения успеха нужно осуществить следующее:

- проведение методического отбора и подготовка одаренной молодежи;
- оказание методической, финансовой помощи образовательным учреждениям;
- обеспечение образования необходимой учебной литературой;
- наличие техническими средствами (улучшение уровня обеспеченности компьютерным парком, увеличение скорости Интернета, выделение объемов трафика на льготной основе, использование Wi-Fi зон на территории ВУЗа, создание виртуальной библиотеки);
- внедрение новых технологий в процесс обеспечения учебного процесса ИТ технологиями,
- работа с представителями производства в плане согласования учебного контента.

Для анализа рассмотрим процесс подготовки молодых специалистов по направлениям сельского хозяйства. К примеру возьмем направление образования бакалавриата «Защита растений и карантин». На первом курсе на данном направлении образования преподаются предметы – математика, русский язык, иностранный язык, химия, физика и другие.

Рассмотрим подробно роль и значимость этих учебных предметов. Начнем, с нем химии. Этот предмет помогает понять структура и свойства почвенного слоя, растений и процессы, протекающие в них. Физика – анализ полученных данных, обобщение и создание модели для расчета изучения процессов. Иностранный язык (английский язык/немецкий язык/французский язык) – формирование базы словарного базы, позволяющая понять приведенную информацию на другом языке и создать условия для претворения в жизнь программы обмена студентами среди ВУЗов. Математика – осуществление расчета и анализ полученных результатов. Ботаника – анализ и обобщение информации по технологии выращивания сельскохозяйственных культур [3-5].

В общем, если обобщать по различным языкам (русский, английский, немецкий), то получаем следующий вывод: ознакомление специалистов с подобной информацией и обсуждение результатов.

Приведенной моделью учебного процесса позволяет получить высокий уровень понимания учебного материала, более широкого осмысления информации студентами, но этот процесс зависит от усвоения, полного осмысления имеющегося материала. Потому что в этом случае включается в действие комплексные связи между этими предметами [3].

Использование в процессе обучения различных форм подачи учебного материала важно для усиления обратной связи, т.е. понимание сущности и полного осмысления изучаемой проблемы с точки зрения различных учебных предметов, создания новых технологических решений [3,4].

Исходя из этого, можно сделать вывод, сегодня сформированные и имеющиеся высоко квалифицированные кадры в будущем дадут толчок для развития экономики и повышения обеспеченности всего общества, на основе их решений будет создан фундамент будущих успехов.

Литература.

1. Kiryigitov B., Nosirova M. Software facilities in translation / «Современные материалы, техника и технологии в машиностроении». Материалы III Международная научно-практическая конференция. Андижан, 2016. С.259-263.
2. Султанов А. Применение информационной системы в сфере сельского хозяйства., 2019 С.207-209
3. Кирйигитов Б., Носирова М. Значение межпредметной связи для повышения усвоения учебного материала / «Modern informatics and its teaching methods (MITM2020)» Materials of the International Online distance Conference. Andijan, 2020. 294-296-бетлар.
4. Кирйигитов Б., Мадаминов З. Инглиз тилини ўрганишда мультимедияли дастурий воситалар қўлланилиши. / «Таълим жараенига ахборот коммуникация технологияларини тадбиқ қилиш муаммолари» мавзусидаги Республика илмий ва илмий-техник анжумани мутериаллари. Андижон. 2017. 2 қисм. 289-290-бетлар.
5. Nosirova M.K. Formation of foreign language communicative competence of students in the framework of modular program. International scientific journal. //Economy and society. № 6(73)-s.: 2020.

6. Набиева Г., Отакишиева Г. Значение технических знаний и анализе учебного материала о физике. //“Ilm-fan va ta’limda innovasion yondashuvlar ,muammolar, taklif va yechimlar “mavzusidagi 12-sonli respublika ilmiy –onlayn konferensiyasi. 30 iyun 2021 yil. Farg’ona.

7. Набиева Г. Talimda innovasion texnologiyalar qo’llanilishi //“Ozbekistonda fanlararo innovasiyalar va ilmiy tadqiqotlar”jurnali. -2022-5-son.

FEATURES OF HUMAN PSYCHOLOGY IN THE PROCESS OF SOCIALIZATION

Ismailova Gulsara Jalgasbaevna

Psychologist of the school named after I.Yusupov

Phone +998 97 2203939

Annotation. This article provides a comprehensive analysis of the peculiarities of human psychology, the processes of socialization and their relationship.

Keywords. Human psychology, socialization, thought, thinking, psyche, business acumen.

The development of modern science emphasizes the need to significantly strengthen the study of the developmental exercises of human psychology. The problem of artificial intelligence, in particular, requires the study of psychological differences in the socialization of man and the exercises of personal development.

Psychological development of a person is primarily directly related to the social center. In the science of world psychology, the interpretation of the individual as a product of the social center is accepted. It should be noted that the process of assimilation of social experience of a person, which reflects the relationship of the individual to the individual activity and the purpose for which he is engaged in spiritual activity, is characterized by personality traits, business acumen, perceptive motives.¹ In other words, entrepreneurship arises in the actions of a person who seeks to resolve the gifts in the environment.

A person's diligence helps him to choose a path for his future, to master it, to find his place in life. Monotonous living conditions have the potential to create different forms of personal activity and to create different living conditions. Thus, the notion of a person arises due to the fact that all external drivers that affect a person are enriched by social conditions, the structure of the internal educational units of business.

¹ Ш.Алланазарова, З.Матуразова. Шахстың психологиялық жағдайлары хәм өзгешеликлери. Нөкис – 2016. 39.

When a person participates in the activities of different groups in society, often they also perform various tasks, play different roles. For example, parents, children and more. It can also be humorous and amusing if it is weighty, demanding and not joining others in the line of duty, and if it is helpful and collaborative in the service.² From the above examples, one person in different situations plays opposite roles in terms of content. In some cases, a person shows the qualities that are appropriate to them in different situations, according to the circumstances, he plays the roles he has taken on in the home, in the service, in the community, in sports competitions, and so on, not against each other. The inconsistency of these human qualities, feelings, and attributes is one of the signs of a person's identity, in which contradictions, difficulties, and immature qualities are reflected in the fact that they are performed in different situations.

In Uzbekistan, the ban on the transfer of a person to a person is related to the process of building a humane, impartial, legal society, and is limited to the necessary categories, such as active participation in this social process. The development of the discipline of world psychology, as shown in the experiments of humanist scientists, shows that the psychological structure and psychological qualities of the individual form a unique, stable unity in each individual. This, in turn, allows you to strongly confirm the idea of the stability, rigidity, stereotypes of the psychological structure of the individual.

Mental conditions, gifts (feelings, desires, dreams, thoughts) are constantly changing, behavior in social groups changes depending on the role of the person in life, aging and psychological appearance of the person to some extent remains stable. This strict stability is closely connected with the stability of the set of social relations, which is formed by human interaction with the conditions of its creation, the manifestation of its physical properties. But the stability we have mentioned has a strict nature. Therefore, changes in the psychological structure of the individual have been studied in a number of studies by psychologists. These changes are the center of human creation, the implementation of which is reflected in the service, they are directly related to the social impact, the state of education. Therefore, the relatively stable and relatively variable qualities of a person consist of a composite unit consisting of the individuality and interconnectedness of human emotions.

² Ш.Алланазарова, З.Матуразова. Психологияда билиў процесслери (Оқыў-методикалық колланба). Нөкис – 2012. 32.

In short, psychological differences in the process of socialization of the individual are a measure of all social relations.

List of used literature:

1. Ш.Алланазарова, З.Матуразова. Шахстың психологиялық жағдайлары хәм өзгешеликтери. Нөкис – 2016. 39
2. Ш.Алланазарова, З.Матуразова. Психологияда билиў процесслери (Оқыў-методикалық қолланба). Нөкис – 2012. 32.

YURTIMIZDA ISSIQXONA XO‘JALIKLARINI RIVOJLANTISH, ULAR FAOLIYATINI HAR TOMONILAMA QO‘LLAB QUVVATLASH YUZASIDAN KO‘RILAYOTGAN HUQUQIY CHORA-TADBIRLAR

Parkent tumani adliya bo‘limi Yuridik xizmat
ko‘rsatish markazi boshlig‘i **S.Xasanboyev**

So‘ngi yillarda respublikamizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari soni, ular tomonidan ishlab chiqargan mahsulotlar hajmi ortib bormoqda. Ayniqsa, aholini sifatli oziq ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlash bugungi kunda mamlakatimiz oldida turgan ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Shu maqsadda yurtimizda qishloq xo‘jaligi sohasiga, ayniqsa issiqxona xo‘jaliklari faoliyatiga katta e‘tibor berib kelinmoqda.

Ushbu sohada O‘zbekiston Respublikasining qonunlari hamda, Prezident farmon, qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va boshqa me‘yoriy hujjatlar soha rivojiga huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining joriy yining 2-noyabrdagi “Issiqxona xo‘jaliklari faoliyati samaradorligini oshirish yuzasidan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 413-sonli qarori ham aholiga sifatli va kafolatli qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetkazib berishga va shu orqali oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash ushbu sohada issiqxona xo‘jaliklari faoliyatini rivojlantirishga, ular faoliyatini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan.

Mazkur qarorga asosan xalqaro moliya institutlari, maqsadli jamg‘armalar hamda Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan issiqxona xo‘jaliklari va muzlatkichli omborxonalar uchun ajratilgan milliy va xorijiy valyutadagi kreditlarni qaytarish muddatlarini umumiy hisobda 14 yil etib belgilash va imtiyozli davrini 3 yildan 5 yilgacha uzaytirish, issiqxona xo‘jaliklarini aylanma mablag‘ bilan ta‘minlash uchun tijorat banklari tomonidan bir yil muddatga olti oylik imtiyozli davr bilan kredit ajratish belgilangan.

Bu esa, sohada tadbirkorlik subyektlariga moliyaviy jihatdan ancha qulayliklar yaratishga va shu orqali ular faoliyatining moliyaviy barqarorligiga xizmat qiladi.

Shuningdek, qarorga asosan issiqxona xo‘jaliklariga tabiiy gaz bo‘yicha to‘lovni o‘z vaqtida amalga oshirmaganlik uchun penya summasi 2022-yil 1-oktabrdan 2023-yil 1-aprelgacha hisoblanmasligi, qarorning 4-bandi “a” kichik bandiga ko‘ra issiqxona xo‘jaliklari uchun tijorat banklariga kredit va ularning foizini qaytarish muddati qat‘iy ravishda mahsulotning pishib-etilishi davriga moslashtirilishi belgilandi.

Ushbu belgilangan chora-tadbirlar xususan, tabiiy gaz bo'yicha penya to'lovlariga vaqtinchalik moratoriyning joriy qilinishi issiqxonalar xo'jaliklari qarzdorliklarining oshishini oldini olishga sabab bo'ladi hamda kredit to'lovlarining mahsulotning pishib-etilishi davriga moslashtirilishi real daromad mavjud bo'lgan vaqtda kredit to'lovlarini to'lashda issiqxonalar xo'jaliklariga qulaylik yaratadi.

Yurtimizda bugungi kunda umumiy maydoni 6 322 gektardan ortiq bo'lgan 3 mindan ziyod issiqxonalar mavjud. Yuqorida belgilangan chora-tadbirlar esa, ushbu issiqxonalar xo'jaliklari faoliyati samaradorligiga, aholi daromadlarining oshishiga va shu orqali aholi dasturxoniga sifatli va uzluksiz qishloq xo'jaligi mahsulotlarining yetkazib berilishiga xizmat qilishi shubhasiz.

XUSUSIY MULKNI YANADA QIMOYA QILISH SOHASIDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN HUQUQIY ISLOHOTLAR

**Parkent tumani adliya bo'limi Yuridik xizmat
ko'rsatish markazi bosh yuriskonsulti M.Mansurov**

Tarixiy tajribadan ma'lumki, xususiy mulk mavjud bo'lmagan hamda mulkdorlarning huquqlari kafolatlanmagan jamiyatda iqtisodiy taraqqiyotga erishish qiyin. Mamalakatda mulkning tayinli egasi mavjud emasligi, iqtisodiyotni, sanoatni davlat tomonidan nazoratga olinishi, jamiyatda talab va taklifning suniy tartibga solinishi malakatda iqtisodiy bo'xronlarga sabab bo'ladi.

Buni, yaqin o'tmishdagi sobiq sovet tuzumi amaliyotidan ham ko'rish mumkin. Ushbu tuzumda xususiy mulkning amalda mavjud emasligi, bozor munosabatlari, iqtisodiyotning davlat tomonidan tartibga solinishi natijasida ushbu tuzum hayotda o'zini oqlamaganligi yuqoridagi fiklar isbotidir.

Aynan xususiy sektor mamlakatning iqtisodiy, moddiy ehtiyojlarini qondirishda yetkachi o'rinda turadi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach eng birinchi e'tibor xususiy mulkchilikni qaror toptirishga qaratilganligi ham bejiz emas. Mustaqillikdan so'ng mamlakat bosh qomusida xususiy mulkning daxlsizligi kafolatlandi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasiga asosan xususiy mulk boshqa mulk shakllari kabi daxlsiz va davlat himoyasida ekanligi hamda mulkdor faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibdagina mulkidan mahrum etilishi mumkinligi belgilangan.

Bundan tashqari, Fuqarolik kodeksi, "O'zbekiston Respublikasida mulkchilik to'g'risida"gi Qonun, O'zbekiston Respublikasining "Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun va boshqa qonun hujjatlarida ham mulk huquqining kafolatlari belgilab o'tilgan.

Qolaversa, davlat rahbari, malakat hukumati tomonidan mulkchilikni har tomonilama himoya qilishga qaratilgan ko'plab huquqiy hujjatlar qabul qilinib, ushbu soha yanda takomillashtirib borilmoqda.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 24-avgustdagi "Mulq huquqining daxlsizligini ishonchli himoya qilish, mulkiy munosabatlarga asossiz aralashuvga yo'l qo'yimaslik, xususiy mulkning kapitallashuv darajasini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-198-son Farmoni ham aynan mulkchilik munosabatlarini yanada takomillashtirishga qaratilgan.

Farmonga asosan 2022-yil 1-sentabrdan boshlab yer uchastkalariga bo'lgan huquqning vujudga kelishi uchun asos bo'lgan hujjatlarni, shu jumladan Vazirlar Mahkamasi, mahalliy davlat hokimiyati organlarining hujjatlarini ularning o'zi yoki yuqori turuvchi organ va mansabdor shaxslar tomonidan, xususan prokuror protesti asosida bekor qilish yo'li bilan yer uchastkasiga bo'lgan huquqni tugatish bekor qilindi.

Shuningdek, agarda yer ujjastkasi mulkdori yer uchastkasidan ixtiyoriy voz kechsa yerga bo'lgan huquqning bekor qilinishini hukumat, mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarori bilan rasmiylashtirish amaliyoti bekor qilinib, ixtiyoriy voz kechish to'g'risida notarial tasdiqlangan ariza ushbu yer uchastkasiga bo'lgan huquqlarni bekor qilish uchun asos bo'lib hisoblanishi belgilandi.

Bu esa, amaliyotda mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan yer mulkdoriga turli xil yo'llar bilan ariza yozdirish orqali yer uchastkalarini olib qo'yishni oldini olishga qaratilgan.

Ma'lumki, Yer kodeksining 36-moddasiga asosan butun yer uchastkasiga yoki uning bir qismiga egalik qilish huquqi yoxud undan doimiy yoki muddatli foydalanish huquqi, shuningdek yer uchastkasini ijaraga olish huquqi yuridik shaxs tugatilganda bekor qilinishi belgilangan.

Farmonga asosan, 2022-yil 1-sentabrdan boshlab ushbu amaliyot bekor qilinishi, ushbu holatda yuridik shaxs tugatilgan taqdirda (qishloq xo'jaligi yerlaridan tashqari) unga tegishli bo'lgan yer uchastkasiga bo'lgan mulk huquqi bekor qilinmasdan, shu yuridik shaxs ta'sischi lari o'rtasida ularning ulushiga mutanosib ravishda o'tkazilishi belgilandi.

“Yer uchastkalarini kompensatsiya evaziga jamoat ehtiyojlari uchun olib qo'yish tartib-taomillari to'g'risida”gi qonunning 24-moddasida jamoat ehtiyojlari uchun olib qo'yilgan ko'chmas mulk obyektini uchun boshqa ko'chmas mulk obyektini mulk qilib berish ko'rsatilgan.

Farmonga asosan 2022-yil 1-sentabrdan boshlab ushbu yer uchastkalarini jamoat ehtiyojlari uchun olib qo'yishda kompensatsiya sifatida davlat mulkidagi boshqa ko'chmas mulk obyektini mulk qilib berish amaliyoti ham bekor qilinib bundan ko'p kvartirali uylarda joylashgan turar joy obyektlari mustasno ekanligi ko'rsatib o'tildi.

Shuningdek, Farmonning 1-bandi “b” kichik bandiga asosan turar joyga nisbatan mulkiy huquqlarga yoki turar joy mulkdori bilan qarindoshlik aloqalariga ega bo'lmagan shaxslarni ushbu turar joydan doimiy ro'yxatdan chiqarish uchun ularning roziligini olish talabi, sud tomonidan turar joyga nisbatan insofli egallovchi deb topilgan jismoniy shaxsdan ushbu turar joyni unga nisbatan mulk huquqi davlat ro'yxatidan o'tkazilgan paytdan boshlab uch yil o'tgach natura shaklida talab qilib olish amaliyoti tugatildi.

Yuqoridagilardan tashqari, Farmonda ko'chmas mulk bilan bog'liq boshqa bir qator munosabatlarda turli xil qoidalar bekor qilinib, ko'chmas mulkdan foydalanishda hamda sohada huquqlar kafolatlanishida boshqa bir qator afzalliklar belgilab o'tildi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, mamlakat rahbari tomonidan amalga oshirilayotgan bu kabi huquqiy islohotlar jamiyatda mulkdorlar huquqlarining har tomonlama kafolatlanishiga, jamiyatda xususiy mulk huquqi daxlsizligiga sabab bo'ladi.

Bu esa, o'z o'rnida har bir shaxsning o'z mulkidan moddiy manfaatdorligini oshishiga hamda mamlakat konstitutsiyasida belgilangan qoidalarning amaliyotda to'la qonli ishlashiga xizmat qiladi.

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH - AHOLI DAROMADINI RIVOJLANTIRISH YALPI ICHKI MAHSULOT HAMDA YALPI MILLIY DAROMAD OSHISHINING ASOSIY OMILIDIR.

Parkent tumani adliya bo'limi Yuridik xizmat
ko'rsatish markazi bosh yuriskonsulti **D.Turdaliyev**

Aholi daromadlarini oshirish, mamalakatda qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish, YaIM hamda YaID da tadbirkorlik subyektlarini hissasini oshirish, sog'lom raqobatga asoslangan bozor iqtisodiyotini qaror toptirish va shu orqali malakatda ishsizlik ko'rsatkichlarini keskin qisqartirish, aholi daromadlarini oshirish mamlakatning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ma'lumki, bozor munosabatlari sharoitida mamlakat iqtisodiy salohiyatini rivojlantirishning asosiy omillaridan biri bu albatta tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishdir.

2022 yilning yanvar-sentabr oylarida O'zbekistonda YaIM hajmi 627,5 trln so'mni tashkil etib. Davlat statistika qo'mitasining dastlabki ma'lumotlariga ko'ra, ushbu ko'rsatkich 2021 yilning shu davri bilan taqqoslaganda 5,8 foizga oshgan.

Shuningdek, YaIMda kichik va o'rta biznesning ulushi 2022-yilning noyabr oyi holatiga 52,8 fozini tashkil etgan.

Ushbu ko'rsatkichlarni yanada yahshilash maqsadida mamlakatimizda tadbirkorlik faoliyatini yanada rivojlantirish, sohada ortiqcha ma'muriy tartib taomilarni qisqartirishga, tadbirkorlik subyektlariga qulay ishbilarmonlik hamda investitsiyaviy muhitni yaratishga qaratilgan huquqiy islohotlar izchil amalga oshirib kelinmoqda.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan joriy yilning 9-noyabrdagi "Tadbirkorlik faoliyatini davlat tomonidan tartibga solishni soddalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 244-sonli qarori ham tadbirkorlik faoliyatini yanada rivojlantirish maqsadida qabul qilingan.

Qaroroga asosan davlat tomonidan tadbirkorlik faoliyatini faqatgina, tadbirkorlik subyektlarini davlat ro'yxatdan o'tkazish, tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo'yicha litsenziyalash, ruxsat berish hamda xabardor qilish, texnik jihatdan tartibga solish, ta'rif va nota'rif tartibga solish va boshqa vositalar orqali tartibga solish belgilandi.

Bu esa, tadbirkorlik faoliyatiga davlatning ortiqcha aralashuvini cheklashga qaratilgan.

Shuningdek, qarorga asosan normativ huquqiy yoki texnik jihatdan tartibga solish sohasida normativ huquqiy hujjat hisoblanmagan hujjatlarda belgilangan tartibga solish vositalari huquqiy oqibat keltirib chiqarmasligi belgilab o'tildi. Ushbu qoidaning amalga kiritilishi tadbirkorlik faoliyatini faqatgina belgilangan tartibda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar orqali tartibga solishga va shu orqali tadbirkorlik faoliyatining, ular erkinligining qonunchilik hujjatlari bilan kafolatlanishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, qarorning 3-bandiga asosan 2023-yilning 1-yanvaridan boshlab tadbirkorlik subyektining ustav kapitalini kamaytish haqida qaror qabul qilinganda kreditorlarni yozma xabardor qilish hamda ommaviy axborot vositalarida e’lon berish, yangi import avtomobillarini faqatgina ishlab chiqaruvchi korxonalar orqali amalga oshirish, elektr energiyasini shartnomada belgilanganidan ortiq iste’mol qilgan tadbirkorlik subyektlariga elektr energiyasini yetkazib berishni to’xtatib qo’yish, yakka tartibdagi tadbirkor tomonidan yollangan yollangan xodimlarni Yagona milliy mehnat tizimi orqali soliq organlarida laohida hisobga qo’yish bekor qilinishi belgilab o’tildi.

Shuningdek, Soliq kodeksining 231-moddasi to’rtinchi qismiga asosan soliq organining sayyor soliq tekshiruvlari va soliq auditi natijalari bo’yicha qabul qilgan qarorlari ustidan sud tartibida shikoyat qilish faqat yuqori turuvchi soliq organiga shikoyat qilinganidan keyingina amalga oshirilishi belgilangan bo’lib, bu esa amaliyotda tadbirkorlik subyektlariga bir qator noqulayliklar, ortiqcha sarsongarchiklar keltirib chiqarayotgan edi.

Aynan qarorning 4-bandiga asosan mazkur qoida 2023-yilning 1-martidan boshlab bekor qilinishi, xususan soliq organlarining sayyor soliq tekshiruvi hamda aoliq auditi bo’yicha qabul qilgan qarorlari yuzasidan to’g’ridan to’g’ri sudga shikoyat qilish huquqi berilishi belgilandi.

Ushbu qoidaning amalga kiritilishi orqali “Sudlar to’g’risida”gi qonunning 14-moddasida belgilangan jismoniy va yuridik shaxslarning o’zlarining huquqlarini tiklashda sud himoyasida bo’lish huquqi ta’minlanadi.

Yuqoridagilardan tashqari, prezident qaroriga asosan tadbirkorlik faoliyatida yana bir qator erkinliklar, afzalliklar belgilangan bo’lib mazkur chora-tadbirlar mamlakatda tadbirkorlik muhitining ham sifat ham son jihatidan ortishiga, pirovard natijada aholi daromadlarining, ularning turmush farovonligining, YaIM hajmining ortishiga xizmat qilishi shubxasiz.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TURIZMNI JADAL RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN ISLOHOTLAR

Parkent tumani adliya bo‘limi Yuridik xizmat
ko‘rsatish markazi bosh yuriskonsulti **D.Tojiboyev**

Hozirgi kunda bir qator mamlakatlar YaIDning salmoqli ulushi ichki va tashqi turizm sohasiga to‘g‘ri keladi. Turizm boshqa sohalar kabi ortiqcha ish va xarajatlar talab qilmaydigan va shu bilan birga ancha samaralari daromad keltiruvchi soha hisoblanadi.

Shunisi e‘tiborliki, turizm rivojlanishi o‘z o‘rnida transport, bozor infratuzilmasi, qurilish savdo-sotiq kabi sohalarni rivojlanishiga omil bo‘lib xizmta qiladi.

Shuning uchun ham bugungi kunda ko‘plab malakatalar tomonidan turizm sohasini rivojlantirish borasida islohotlar chora tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda.

Shu singari yurtimizda ham turizmning milliy modelini shakllantirish bo‘yicha bir qator maqsad va vazifalar belgilangan bo‘lib, bunda turistik bozor mamlakatning ijtimoiy – siyosiy va iqtisodiy vaziyatiga ta‘sir ko‘rsatadigan hamda boshqa davlatlar bilan o‘zaro hamkorlikni rivojlantirish, o‘zro muloqot almashish va shu orqali mamlakatga investitsiya va kapital oqimini oshirishning vositasi sifatida qaralmoqda.

O‘zbekiston o‘zining boy madaniy tarixiga egaligi bilan boshqa mamlakatlardan ajralib turadi. Mamlakatda ko‘plab ziyoratgohlar, muqaddas qadamjolar mavjud bo‘lib, respublikaning ziyorat turizmini rivojlantirish bo‘yicha salohiyati yuqori hisoblanadi.

Bundan tashqari, «Buyuk Ipak yo‘li» loyihasi ko‘plab davlatlarni hamda xalqaro tashkilotlarni qiziqtirib, 1994-yildan boshlab Butunjahon Turistik Tashkiloti «Buyuk Ipak yo‘li» loyihasini jahon hamjamiyatiga faol targ‘ibot qilib kelmoqda.

Bugungi kunda respublikada to‘rtta asosiy turistik mintaqa mavjud bo‘lib, ular Farg‘ona, Samarqand - Buxoro, Toshkent va Xorazm turizm mintaqalaridir. Farg‘ona turizm mintaqasi Farg‘ona vodiysini o‘z ichiga qamrab oladi. Uning turistik resurslari arxeologik qazilmalari va me‘morchilik obidalari, qulay tabiiy sharoitlar, an‘anaviy xalq hunarmandchiligi va san‘ati mahsulotlari, sanoat va agrar komplekslardan iborat.

Mamlakatning turizm salohiyatidan unumli foydalanish, sohani yanada rivojlantirish, sayyohlarni yurtimizga keng jalb qilish maqsadida yurtimizda ko‘plab chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5611-son [Farmoni](#) ga asosan “2019 — 2025-yillarda O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish” Konsepsiyasi tasdiqlangan.

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-yanvardagi “Xizmatlar sohasini rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-104-son [qarori](#) qabul qilindi.

Qarorning 2-bandi “v” kichik bandiga asosan mehmonxona (joylashtirish), savdo, umumiy ovqatlanish, ko‘ngilochar, turoperator va turagent xizmatlarini ko‘rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari uchun maxsus soliq rejimi joriy etiladigan tuman va shaharlar belgilangan bo‘lib, ushbu hududlarda ro‘yxatdan o‘tgan hamda ushbu hududda umumiy ovqatlanish, mehmonxona (joylashtirish), savdo, ko‘ngilochar, turoperator va turagent

xizmatlarini ko'rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari uchun 2022-yil 1-apreldan boshlab 2025-yil 1-yanvarga qadar aylanmadan olinadigan soliq stavkasini — 1 foiz, ushbu hududlardagi obyektlar va ular egallagan yer uchastkasi bo'yicha yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq va yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i miqdorlarini — mazkur soliqlar bo'yicha hisoblangan summaning 1 foizi miqdorida belgilash ko'rsatildi.

Shuningdek, qarorda 2022-yil 1-yanvardan uyali aloqa operatorlari uchun uyali aloqa xizmatlariga solinadigan aksiz solig'i stavkasini 10 foiz etib o'rnatish, 2022-yil 1-apreldan boshlab qishloq joylarda antenna-machta metall konstruksiyalarini, ularga o'rnatilgan va ularning ajralmas qismi bo'lgan konstruksiyalar hamda ular egallagan yer uchastkalarini yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqdan va yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'idan ozod etish belgilandi.

Ushbu qarorga asosan Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 8-noyabrdagi "Chet davlat fuqarolari tomonidan o'zbekiston respublikasi hududidan chiqib ketishda avval xarid qilingan tovarlar uchun qo'shilgan qiymat solig'ini qaytarish tizimini joriy etish to'g'risida"gi 653-son [qarori](#) qabul qilindi.

Qarorga asosan, 2023-yil 1-yanvardan boshlab chet davlat fuqarolariga ular tomonidan O'zbekiston hududidagi chakana savdo bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik subyektlaridan ayrim turdagi tovarlarni sotib olishda to'langan qo'shilgan qiymat solig'i summasini qisman qaytarish tizimi joriy etilishi belgilandi.

Ushbu amaliyot turizm rivojlangan bir qator chet el mamalakatlarini, jumladan Fransiyada joriy etilgan bo'lib, sayyohlarga yanada qulaylik yaratish, mamlakatga sayyohlar qiziqishini oshirish va shu orqali sayyohlar oqimini ko'paytirishda ancha samarali hisoblanadi.

Yuqoridagi normativ huquqiy-hujjatlarda sayyohlarga keng qulayliklar yaratishga, turizm sohasini jadal rivojlantirishga qaratilgan ko'plab chora-tadbirlar belgilangan bo'lib, ushbu chora-tadbirlar amaliyotda o'zining ijobiy natijalarini berishi va shu orqali sayyohlar oqimini ko'payishiga, malakat taraqqiyoti, logistika, mehmonxona, xizmat ko'rsatish va boshqa sohalar rivojiga sabab bo'ladi.

IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISHLASH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Boqiyeva Nozimaxon

2-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: ADPI katta o'qituvchisi

PhD. Qodirova Buzulayho Turg'unovna

Annotatsiya: Maqolada iqtidorli o'quvchilarni erta aniqlash va iqtidorini ro'yobga chiqarishning maqsad va vazifalari hamda omillari, jarayonlari haqida fikr-mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: iqtidorli o'quvchi, yosh izlanuvchi, ta'lim jarayoni, omil, boshqaruv faoliyati, iqtidor, ilmiy.

KIRISH

Iqtidorli yoshlarni barvaqt aniqlash va ularning iqtidorini ro'yobga chiqarishda jahon miqyosidagi buyuk kashfiyotlarni jamiyatimizning negizini tashkil etadigan buyuk allomalarimiz merosiga tayangan holda bugungi zamon talabalaridan kelib chiqib, xalq farovonligiga xizmat qiladigan buyuk kashfiyotlar yaratish ko'nikma va malakalarini hosil qilish muhim ahamiyat kasb etdi.

Bilimli, iqtidorli bola nafaqat o'zining, balki xalq, millatning ham kelajagini belgilaydi. Iqtidorli yoshlar O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotining hamda uning jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallashini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Shu o'rinda «Iqtidorli yoshlar kimlar?» degan savol paydo bo'ladi. «Iqtidor» arabcha «qodir bo'lmoq», «qila olmoq», shaxsning ijodiy xususiyati va aqliy faoliyatini anglatadigan tushuncha, shuningdek, iqtidorli yoshlar maqsadga intilish, qat'iyatlilik va mehnatsevarlik kabi fazilatlari hamda ijodiy faoliyat bilan shug'ullanish istagining kuchliligi bilan ajralib turadilar. Iqtidorli o'quvchilarni izlash, aniqlash va tarbiyalashning

asosiy maqsadi respublikaning ilmiy va ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi intellektual salohiyati bor yoshlarni tayyorlash, yordam berish, iste'dod sohiblariga bilimning tegishli sohalari va fanning aniq yo'nalishlari bo'yicha o'z qobiliyatlarini namoyon etish va rivojlantirish hamda ulardagi noyob iste'dodni ro'yobga chiqarish uchun imkoniyatlar yaratishdan iboratdir. Bir so'z bilan aytganda, ta'lim muassasalarida o'quvchilar shaxsining rivojlanishi, ularning qiziqishlari, iqtidorlarini ro'yobga chiqishi, mustaqil bilim olishlariga va ijodiy mehnat qilishlariga shart-sharoit yaratish lozim. Shuning uchun ham davlat iste'dodli yoshlarni alohida qo'llab-quvvatlaydi. Ta'lim muassasalarining iqtidorli o'quvchilari maxsus psixologik va pedagogik test o'tkazish orqali aniqlanadi. Bunday o'quvchilarni maqsadli hayotga yo'llashda ta'lim muassasalarining vazifalari quyidagilardan iboratdir:

iqtidorli o'quvchilarning intellektual salohiyati, chuqur bilim olishi va qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish;

malakali o'qituvchilarni iqtidorli o'quvchilar bilan individual (yakka tartibda) ishlashga safarbar qilish;

ilm-fan taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari bo'yicha ilmiy jamiyat ishlariga iqtidorli o'quvchilarni keng jalb etish;

iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda maktabda iqtidorli o'quvchilar haqidagi ma'lumotlar banki va ularni doimiy tashxislash monitoringini shakllantirish;

ular bilan ishlashning ilg'or pedagogik texnologiyalarini aniqlash;

oliy ta'lim muassasalari, o'rta-maxsus kasb-hunar ta'limi tizimida faoliyat yuritayotgan yetuk mutaxassislar bilan hamkorlik qilish [1].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Umumiy ta'lim maktablarida iqtidorli o'quvchilarni maqsadli tayyorlash mazmuni quyidagi tartibda amalga oshirilishi mumkin:

maqsadli dastur bo'yicha yakka tartibda (individual) o'qitish;

chuqurlashtirilgan dastur bo'yicha o'qitish (fundamental fanlar, umumkasbiy fanlar);

oliy ta'lim muassasalari, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi va litsey talablariga asoslangan holda maktabda iqtidorli o'quvchilarning kasbiy, o'quv-ijodiy va tarbiyaviy tayyorgarligining qo'shimcha yo'nalishi va ta'lim xizmatlarini joriy etish.

Iqtidorli o‘quvchini maqsadli tayyorlash dasturlarida ular egallashi zarur bo‘lgan quyidagi omillar nazarda tutiladi:

fanlarni yuqori darajada o‘zlashtirish;

kompyuter bilimdonligi hamda dasturlashtirishni chuqur bilish;

chet tillaridan savodxonlik;

ilmiy-ijodiy ishlarni bajarish jarayonida mustaqil fikrlash, yangi fikr-mulohazalarni bildira olish ko‘nikma va malakalarini egallash;

soha bo‘yicha yangiliklarni tezkorlik bilan egallash;

davlatning ichki va tashqi siyosatini to‘g‘ri tushunadigan va uni qo‘llab-quvvatlaydigan, vatanparvar, barkamol inson sifatida o‘zini namoyon etish.

Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashda ustoz-shogird an‘anasiga qat‘iy rioya etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonga ilmiy rahbar sifatida o‘quvchilarni maqsadli tayyorlash dasturi bo‘yicha yetarli bilimga ega bo‘lgan o‘qituvchilar jalb etiladi. Bunday qobiliyatli o‘quvchilarga ilmiy rahbar etib ijodiy va uslubiy ishlash tajribasiga ega bo‘lgan o‘quv-uslubiy va ilmiy faoliyati bo‘yicha reytingi yuqori bo‘lgan o‘qituvchilar tanlanadi [2].

Iqtidorli o‘quvchilarning ilmiy rahbarlari zimmasiga quyidagi vazifalar yuklatiladi:

iqtidorli o‘quvchilarni maqsadli tayyorlash dasturini yaratish va uni amalga oshirishga rahbarlik qilish;

iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlash bo‘yicha yetakchi xorijiy davlatlardagi ilg‘or tajribalarni bilish va ularni o‘z faoliyatida qo‘llash;

yangi pedagogik texnologiyalarni o‘quv jarayoniga tatbiq qilish;

kompyuter texnologiyasi va video, audiotexnikalar, elektron darsliklarni keng qo‘llash;

maqsadli dasturni muvaffaqiyatli bajarayotgan iqtidorli o‘quvchilarni moddiy va ma‘naviy rag‘batlantirish.

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida iqtidorli bolalar bilan ishlashni tashkil etishning o‘ziga xos tizimi mavjud bo‘lib, unda muassasada mavjud barcha sub‘ektlar ishtirok etadi. Jumladan, maktab direktori va uning o‘rinbosarlari, uslubiy birlashmalar, sinf murrabbiysi, xotin-qizlar va yoshlar tashkilotlari, ota-onalar hamda barcha o‘qituvchi-murabbiylar shular

jumlasidandir [4]. Mazkur sub'ektlarning iqtidorli bolalar bilan ishlashda o'z vazifalari bo'lib, ular yagona maqsadni amalga oshiradilar.

Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash orqali ta'lim muassasalari o'z oldiga qo'ygan vazifalarni, ya'ni yoshlarni mustaqil fikrlash, bo'sh vaqtlarini tashkil etish, ularning birorta kasb-hunar egallashi uchun poydevor yaratish, iqtidorli, ijodkor o'quvchilarni rag'batlantirish ishlarini mahalla hamkorligida amalga oshirish orqali iqtidorli o'quvchilar safini kengaytirishga erishadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Shunday qilib, iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, tanlash va tarbiyalash borasida mamlakatimiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan ishlar, jamiyat taraqqiyotini ta'minlash, vatanimiz iqtidoriy salohiyatni dunyo miqyosida namoyon etish imkonini beradi.

Shuningdek:

umumiy o'rta ta'lim maktablarida iqtidorli bolalarni aniqlash va tarbiyalashning pedagogik mexanizmini yaratish;

iqtidorli bolalarning qobiliyatlarini rivojlantirish mazmunini ishlab chiqish (o'quv reja, maqsadli dastur);

umumiy o'rta ta'lim maktablarida mavjud pedagogik sub'ektlar imkoniyati va salohiyatini shu jarayonga safarbar etish;

umumiy o'rta ta'lim maktablari qoshida «Iqtidorli bolalar maktabi», «Kichik akademiya»lar tashkil etish va ularda iqtidorli bolalarning qiziqishlariga ko'ra iqtidorlarini tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuning bilan birga:

umumiy o'rta ta'lim maktablarida iqtidorli bolalarni erta aniqlash bo'yicha pedagogik, psixologik, ilmiy salohiyat, kasbiy salohiyat kompleks tashxis dasturlarini yaratish va uni amalga joriy etish mexanizmini ishlab chiqish;

ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun maktab, oila, fuqarolik jamiyati, ilmiy muassasalarning ijodiy-pedagogik hamkorligini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 2 jild. – T.: «O‘zbekiston milliy ensiklopediya- si» Davlat ilmiy nashriyoti, 2016.
2. Yo‘ldoshev X.K. Barkamol avlodni tarbiyalash oila, mahalla va ta’lim muassasalari hamkorligi konsepsiyasi. – T., 2012.
3. Milliy g‘oya: targ‘ibot texnologiyalari va atamalar lug‘ati. – T.: «Akademiya», 2017.
4. www.ziyonet.uz

KATTA YOSHDAGI BOLALARNI TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISH USULLARI

Husanova Muhayyo

2-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: ADPI katta o'qituvchisi

PhD. Qodirova Buzulayho Turg'unovna

Annotatsiya: Bolalarga rasm chizishga o'rgatish ancha erta yoshdan boshlanadi. Bu davr bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatish davri deyiladi. Bu davrda bolalarqalamni to'g'ri ushlashni, uni qog'oz yuzasiga chizishni asta-sekinlik bilan o'rganib boradilar lekin bu jarayonni bir o'zlari amalga oshirolmaydi shuning uchun tarbiyachi bolalarga qalamni qanday ushlash kerakligini urgatadi. Bundan tashqari bolalar tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida asosan amaliy ish bajaradilar.

Kalit so'zlar: tasviriy faoliyat, aqliy rivojlanish, ijodiy qobiliyat, loy qurish-yasash, applikatsiya.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli qarori ijrosini ta'minlashda bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash ta'lim tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlaridan tadbiriq etish va ahloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish hamda ta'lim tashkilotlarining moddiy texnika bazasini va maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha 2017-2021 yillarga mo'ljallangan dasturda belgilangan vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari ishlab chiqildi. Shunga ko'ra kelajagimiz davomchilari bo'lmish yosh tarbiyalanuvchilarga bilim olish ehtiyojini qondirish hamda uqishga bo'lgan qiziqish moyilliklarini shakillantirish, o'z fikrlarini qurmasdan aniq va erkin bayon qilishga urgatishni ta'minlashdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat mashg'ulotalrini tashkil etishda tarbiyachining o'rni beqiyosdir. Shuning uchun tarbiyachi kerakli bilim va malakalarga ega bo'lishi lozim, albata buning uchun esa o'z ustida tinmay mehnat qilmog'i kerak. Tasviriy faoliyat bu-go'zallikdan nafosatdan dars beradigan estetik tarbiyaning maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim tarbiyasidagi mu*hum bo'lgan ilk bosqichlardan biridir. Bundan tashqari tasviriy faoliyat-asliga qarab va tasavvur bo'yicha buyumlar va o'yinchoqlarning rasmini chizishga hamda o'lchamini fazoviy joylanishi hamda ularda manzaralar go'zalligini tabiat anglashga o'rgatish zarur. Ayniqsa bu ishlarni tashkil etishda tarbiyachining o'rni beqiyosdir. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida tarbiyalanuvchilarni tabiatga bo'lgan muhabbatini yanada rivojlantirish bo'yicha turli tuman o'yinlar yordamida urgatiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida katta yoshli tarbiyalanuvchilarni maktabda muvaffaqiyatli o'qib ketishlari uchun zarur bo'lgan vazifalar ham hal qilinadi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti katta yoshli tarbiyalanuvchilari tasviriy faoliyat mashg'ulotlari jarayonida fikrlarini analiz-sintez va takrorlash ko'nikmalari shakllana boradi. Shuningdek bu mashg'ulot davomida bolalar jamoada ishlash, o'z xati-harakatlarini boshqarishga harakat qiladi. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari jarayonida maktabgacha ta'lim katta yoshli bolalarni badiiy didini tarbiyalash hamda amaliy badiiy faoliyat va malakarini rivojlantirish va fikrlashini yoki fantaziyasini va tasavvur qilish qobiliyatini hamda qo'lning aniq harakatlari va barmoqlarning mayda motorikasini rivojlantirish kerak. Tasviriy faoliyat-bu bolalarni o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini bajarishda tinmay mehnat qilishga undovchi faoliyat hisoblanadi. Bolalarda mehnat ko'nikmalarini o'stirish shuningdik, tarbiyalash kerak, faqat navbatchilik orqali ba'zi bolalarda emas, balki, har bir bolada. Tasviriy faoliyat bolalarga estetik tarbiya berishning asosiy, vositasi hisoblanadi. Har bir predmetning katta-kichikligini, rangini, shaklini, fazodajoylashishini ajratishni o'rgatadi. Maktabga bolalarni tayyorlashda tasviriy faoliyat katta ahamiyat kasb etadi. rasm, loy, qurish materiallari bo'yicha bilim, malakalarini egallash maktabda tasviriy faoliyat darslari va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlariga asos bo'ladi. Ularni o'quv faoliyatiga tayyorlaydi: pedagogni tinglashga, uning ko'rsatmalarini bajarishga o'rgatadi. Oldiga qo'yilgan vazifani hal etishda, uning asosiy va muhim hal etish yo'llarini izlab topish bu o'quv faoliyatning asosiy

sababchilaridan biridir. Tasviriy faoliyat jarayonida o‘z ishini nazorat qilib borish, maktabda vazifalarni bajarishda ham rol o‘ynaydi. Shuningdek bola tasviriy faoliyat jarayonida psixologik jihatdan ham tayyorlanib boradi. Bundan tashqari tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarida qalam hamda mo‘yqalamdan erkin foydalanishga o‘z harakati va qo‘l kuchini idora etishga o‘rganadilar. Bu esa bolalardamalakani egallash hamda bolalarda qo‘lni yengil, va erkin bir tekisdagi harakat qilish xususiyatlarini rivojlantiradi. Tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari tayyorlov guruhlarida birmuncha murakkablashadi sababi tayyorlov guruhi bolalari naturaga qarab rasm chizish yoki rasmlarni tasvirlashga nisbatan talablar oshadi va bu talablar o‘z navbatida maktab talabiga yaqin turadi. Naturaga qarab rasm chizishda ishning ketma ketligi ko‘rsatiladi va tayyorlov guruhi hamda kata guruhlarda o‘rganishning boshlang‘ich bosqichi amalga oshiriladi. Tarbiyalanuvchilar naturani qog‘ozga tushirishga, ketma-ketlikda bajarishga, kamchiliklarini to‘g‘rilashga harakat qiladilar. Shuningdek tasviriy faoliyat jarayonida bolalarturli xil material (qog‘ozdan tashqari mel va bo‘yoqlar) bilan ulaming o‘ziga xos xususiyatlari hamda ular bilan ishlash texnikasi bilan tanishadilar, Bu esa bolalarni aqlan o‘shishiga sabab bo‘ladi. Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda fikr yuritish operatsiyalari rivojlanishga imkon beradi va bu o‘z navbatida bolalarni oqilona o‘shishiga olib keladi. Bu jarayonda bolalarning nutqi rivojlanadi. Sensor tarbiyani amalga oshirishda tasviriy faoliyatining ahamiyati katta. Chunki bolalar predmetlar bilan uzviy bog‘lanadilar hamda ulaming o‘ziga xos sifatlari va shakli hamda rangi yoki katta-kichikligi bilan tanishadilar, ularni farqini, o‘xshashligini aniqlaydilar, bu esa bolalarni sensor tarbiyalashga, ko‘rgazmali, obrazli fikr yuritishga imkon beradi. Tasviriy faoliyat bolalarni axloqiy tarbiyalaydi. Chunki, bolalar o‘z ishlarida burning hayotimizda hamda jamiyatda bo‘layotgan voqea-hodisalarni aks ettiradilar va ulardan mamnun boladilar va hayajonlanadilar.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki: tasviriy faoliyat jarayonida olgan malakalar bolalarni maktab hayotiga tezda kirishib ketishiga asos bo‘ladi. O‘z navbatida boshqa ta‘lim-tarbiyaviy ishlarining vazifalari bilan chambarchas bog‘liq. Tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarini o‘tishda tarbiyachi bolalarning boshqa faoliyatlarida olgan bilimlarga

tayanadi. Bolalar tasvirlamoqchi bo‘lgan predmet haqida tasavvurga ega bo‘lsalar ular rasm va loy hamda applikatsiya ishlarida samarali natijalarga erishish mumkin.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Qodirova F.R, Qodirova R.M. Bolalar metodik ishlar. Darslik.2012.
2. Qayumova N. Makatgabcha pedagogika. T 2013.
3. Qodirova F. R. Maktabgacha ta’lim konsepsiyasi. T. 2013.
4. <https://gendocs.ru>
5. <https://n.ziyouz.com>
6. <http://www.genderi.org>

TERGOVGA QADAR TEKSHIRUV JARAYONIDA QONUNIYLIK

Zaripova Shaxnoza O'ktamjon qizi
Sergeli tumani IIO FMB Tergov bo'limi
tergovchisi, kapitan

Annotatsiya: maqolada tergovga qadar tekshiruv sifatida jinoyatga oid arizalar, xabarlar va boshqa ma'lumotlarni tekshirish, ularni ko'rib chiqish natijasi yuzasidan qaror qabul qilishga doir tadbirlar haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: qonuniylik, jinoyat ishini qo'zg'atish, tergov bo'limi, prokuror, qonuniylikning buzilishi, prokurorning vakolatlari.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan sud huquq islohotlarining asosiy maqsadi shiddat bilan o'zgarayotgan zamon talablariga javob beradigan, inson huquqlari va erkinliklari oliy qadriyat sifatida kafolatlaydigan qonunchilik tizimi va uni amalga oshirish mexanizmini to'liq shakllantirish va amaliyotga joriy etishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish ayniqsa jinoyat haqidagi ariza va xabarlarni qabul qilish, ro'yxatdan o'tkazish va hal etish, jinoyat sodir etgan shaxslarni aniqlash va ular uchun javobgarlik va jazoning muqarrarligini ta'minlash, jinoyatdan jabrlangan shaxslarning buzilgan huquqlarini tiklash, shuningdek ushbu jarayonlar davomida qonuniylik ta'minlanishi juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jinoyat-protsessual faoliyat davomida jinoyat protsessining maqsadlariga erishishni ta'minlovchi bir qancha huquqiy mexanizmlar mavjud bo'lib, ular jinoyat-protsessual faoliyatning amalga oshirilishi tartibi, shakli va mazmunini belgilaydi.

Jinoyatga oid ariza va xabarlarni qabul qilish, ro'yxatdan o'tkazish, ko'rib chiqish va hal etishdan iborat faoliyat O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining normalari va idoraviy normativ-huquqiy xujjatlar bilan tartibga solingan bo'lib, uni amalga oshirishda surishtiruvchi, tergovchi va prokuror tomonidan amalga oshiriladigan harakatlar va qabul qilinadigan qarorlar qonuniylik va asoslantirilganlik talablariga javob berishi lozim.

Zero JPKning 382-moddasi 3-qismi 1-bandida va O'zbekiston Respublikasining 2001 yil 29 avgustdagi "Prokuratura to'g'risida"gi Qonunining 28-moddasi 1-qismi 2-bandida "...sodir etilgan yoki tayyorlanayotgan jinoyatlar haqidagi ariza va ma'lumotlarni qabul

qilish, ro‘yxatdan o‘tkazish va hal etish to‘g‘risidagi qonun talablari qay darajada ijro etilayotganligini har oy kamida bir marta tekshiradi”, deb belgilangan.

Aynan yuqorida keltirilgan qonun buzilishlarini oldini olish zaruriyati jinoyat ishini qo‘zg‘atish bosqichida qonuniylikni ta‘minlash tizimini yaratilishini va ishchan mexanizmini joriy etilishiga ehtiyojni tug‘diradi. Jinoyatga oid xabarlarni ko‘rib chiqishda qonuniylikni ta‘minlash jinoyatga oid xabarlarni qabul qilish, ro‘yxatga olish, hisobga olish va hal etish tartibiga rioya etishni tekshirish orqali ro‘yobga chiqariladi. Ichki ishlar organining boshlig‘i har kuni hodisalar to‘g‘risidagi xabarlarning o‘z vaqtida va to‘liq ro‘yxatga olinishi hamda hal etish muddatlariga rioya etilishi, jinoyatlarni hisobga olish kitobi hamda hodisalar to‘g‘risidagi xabarlarni hisobga olish jurnalining to‘g‘ri yuritilishini nazorat qilishi lozim, jinoyatga oid xabarlarning ichki ishlar organida ro‘yxatga olinishining to‘liqligini solishtirib chiqishi kerak.

Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi shaxsning protsessual faoliyatida qonuniylikni ta‘minlash ham jinoyat-protsessual xususiyatga ega bo‘ladi. Biroq, hozirgi kunga qadar tergovga qadar tekshiruv jarayonidan qonuniylikni ta‘minlash muammolari qonunchilikda tergov amaliyotining muammolariga mos ravishda hal etilmagan. Masalan, JPK 329-moddasining 5-qismiga asosan, jinoyat to‘g‘risidagi arizalar va xabarlarni tergovga qadar tekshirish muddatini surishtiruvchi yoki tergovchining asoslantirilgan qarori bo‘yicha bir oygacha uzaytirish huquqi faqat prokurorga berilgan. Amalda esa mazkur jaryonda qonuniylikni ta‘minlash bo‘yicha asosiy sa‘y-harakatlar tergovga qadar tekshiruv, surishtiruv va tergov bo‘limi boshlig‘i tomonidan amalga oshiriladi.

Tergovga qadar tekshiruv jarayonida qonuniylikni ta‘minlashning asosiy maqsadi jinoyatga oid xabarlarni ko‘rib chiquvchi tekshiruvni amalga oshiruvchi mansabdor shaxs, surishtiruvchi tergovchilarning faoliyatiga protsessual rahbarlik qilishdan iborat.

Fikrimizcha, tergovga qadar tekshiruv davomida jinoyat ishini yuritishga mas‘ul bo‘lgan davlat organlari shaxs huquq va erkinliklarining buzilmasligini ta‘minlash bilan birga, ularga o‘z huquqlaridan to‘laqonli foydalanishlari uchun barcha shart-sharoitlarni yaratib berishi lozim. Jinoyat-protsessual munosabatlarda shaxslarning huquqlarini kafolatlovchi normalar sifatida Jinoyat-protsessual kodeksining 64-moddasini keltirish o‘rinli bo‘ladi. Chunki ushbu norma ishni yuritishga mas‘ul organlarga jinoyat-protsessual

munosabatlarda ishtirok etayotgan shaxslarning qonunda belgilangan huquqlarini tushuntirib berish va bu huquqlarni amalga oshirishlari uchun barcha imkoniyatlarni yaratish majburiyatini yuklaydi. Jumladan, Jinoyat-protsessual kodeksining 64-moddasida surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sudya gumon qilinuvchiga, ayblanuvchiga, sudlanuvchiga, shuningdek jabrlanuvchiga, fuqaroviy da'vogarga, fuqaroviy javobgarga va ularning vakillariga berilgan huquqlarini tushuntirib berishi va bu huquqlarni amalga oshirish imkoniyatlarini ta'minlashi shart ekanligi qayd etilgan.

Lekin ushbu normada tergovga qadar tekshiruv jarayonida jinoyat protsessi ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari yoki bevosita ushbu jarayonni amalga oshiruvchi tergovga qadar tekshiruv organi mansabdor shaxsi haqida mutlaqo to'xtalib o'tilmagan. Bu esa, o'z navbatida, ushbu jarayon bilan bog'liq muammo va kamchiliklarga jiddiy e'tibor qaratish lozimligini taqozo etadi.

Shuningdek, tergovga qadar tekshiruv jarayonida protsess ishtirokchilarining huquqlari kafolatlanganligini biz Jinoyat-protsessual kodeksining 333-moddasida o'z ifodasini topganligini ko'rishimiz mumkin. Ushbu moddada qayd etilganidek, Jinoyat-protsessual kodeksining 83-moddasining 1 va 2-bandlarida hamda 84-moddasi birinchi qismining 1, 3–8- bandlarida nazarda tutilgan holatlar aniqlangan taqdirda, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risida qaror chiqaradi, jinoyat sodir etilganligi to'g'risida xabar bergan fuqaro, korxon, muassasa, tashkilot, jamoat birlashmasi yoki mansabdor shaxs bu haqda xabardor qilinadi. Shuningdek, ushbu holatda ularga qaror ustidan shikoyat qilish huquqi va tartibi tushuntirilib o'tilishi lozim.

Amaldagi Jinoyat-protsessual kodeksi normalarida ushbu kodeksning 84-moddasida nazarda tutilgan asoslarni qo'llashdan protsess ishtirokchilariga tegishli asosning mohiyati va uni qo'llash natijasida kelib chiqadigan huquqiy oqibatlarni tushuntirish talabi belgilanmagan. Vaholanki, aksariyat shaxslar Jinoyat-protsessual kodeksining 84-moddasida o'z ifodasini topgan asoslarning ushbu kodeksning 83-moddasida belgilangan reabilitatsiya (oqlash) uchun asoslar bilan farqini chuqur anglab etmaydilar. Bu esa o'zini aybsiz hisoblamagan ayrim shaxslarga nisbatan ham jinoyat ishini 84-moddada nazarda tutilgan asoslar bilan rad etilishiga va mazkur jinoyatni sodir etgan haqiqiy aybdor

shaxslarning javobgarlikdan qutulib qolishiga sabab bo'lishi mumkin. Yuqorida sanab o'tilganlardan kelib chiqib, Jinoyat-protsessual kodeksining 84-moddasida nazarda tutilgan asoslar bo'yicha jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish haqida qaror qabul qilishdan avval jinoyat protsessi ishtirokchilariga javobgarlikdan ozod bo'lish huquqiga ega ekanligi va ularning qo'llanilishi natijasida qanday huquqiy oqibatlar vujudga kelishi mumkinligi bo'yicha tushuntirishlar berish va ushbu tushuntirishlarni bayonnomada rasmiylashtirishni ishni yuritayotgan mansabdor shaxsga alohida majburiyat sifatida belgilashni Jinoyat-protsessual kodeksida qayd etish zarur, deb hisoblaymiz.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida va boshqa normativ hujjatlarda surishtiruv, dastlabki tergov va sud jarayonida ishtirok etuvchi jinoyat protsessi ishtirokchilarining tushunchasi va huquqiy maqomlari aniq belgilab o'tilganligini kuzatishimiz mumkin. Lekin bunday fikrni biz ishni sudga qadar yuritish bosqichining dastlabkisi bo'lgan tergovga qadar tekshiruv jarayoni haqida bildirib o'ta olmaymiz.

Tergovga qadar tekshiruv jarayonida ushbu jarayonni bevosita amalga oshirish uchun mas'ul sifatida tergovga qadar tekshiruv organining mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi va prokuror keltirib o'tilgan bo'lib, ularning huquq va majburiyatlari Jinoyat-protsessual kodeksining 34, 36, 381 va 391-moddalarida ifodalangan.

Shu o'rinda e'tiborimizni tergovga qadar tekshiruv jarayonida bevosita qatnashuvchilar jinoyat protsessida o'z manfaatlarini himoya qiluvchi ishtirokchilarga qaratsak. Ushbu ishtirokchilardan tergovga qadar tekshiruv jarayonida himoyachi (49-53 modda), qonuniy vakil (60-61 modda) va vakillarning (62-63 modda) ishtirok etishini kuzatishimiz mumkin. Ushbu jinoyat protsessi ishtirokchilarining huquq va majburiyatlariga e'tibor bilan razm solsak, bu holatda ham tergovga qadar tekshiruv organlari bilan amalga oshiriladigan faoliyat lozim darajada ifodalanmaganligi, holat mavhumligicha qolganligi namoyon bo'ladi.

Faqatgina Jinoyat-protsessual kodeksining 49-moddasining to'rtinchi qismida himoyachining ishda ishtirok etishiga jinoyat protsessining har qanday bosqichida, shaxs ushlanganda esa uning harakatlanish erkinligiga bo'lgan huquqi amalda cheklangan paytdan boshlab ruxsat etilishi belgilangan.

Tergovga qadar tekshiruv jarayonida asosiy e'tibor berishimiz lozim bo'lgan holatlardan biri bu tergovga qadar tekshiruv o'tkazilayotgan shaxsning huquq va majburiyatlarini belgilab olish, qolaversa uning huquqiy maqomini aniqlash zarurati bo'lib hisoblanadi.

Tergovga qadar tekshiruv jarayonida tergovga qadar tekshiruv o'tkazilayotgan shaxsning huquq va majburiyatlarini ifodalashga qaratilgan normativ hujjatlar Jinoyat-protsessual kodeksida aks etgan bo'lib, ushbu normalar faqatgina e'lon qilingan amnistiya akti sodir etilgan jinoyat yoki shaxsga daxldor bo'lgan holatlarda va tergovga qadar tekshiruv jarayonida shaxs Jinoyat-protsessual kodeksining 224-moddasi tartibida ushlab turilgandagina ta'sir doirasiga ega.

Bizning fikrimizcha, tergovga qadar tekshiruv jarayonida shaxs huquq va erkinliklarining samarali ta'minlanishiga erishish maqsadida ushbu jarayonda ishtirok etayotgan, ya'ni tergovga qadar tekshiruv o'tkazilayotgan shaxsning jinoyat protsessi ishtirokchisi sifatidagi huquqiy maqomini belgilash va ushbu shaxsning huquq va majburiyatlarini Jinoyat-protsessual kodeksi normasida aks ettirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, tergovga qadar tekshiruv jarayoni bilan bog'liq bo'lgan huquqiy asoslarining yanada takomillashtirilishi, mavjud kamchiliklarning bartaraf etilishi, mavjud normalarning samarali qo'llanilishi har bir jinoyat ishi yuzasidan adolatning qaror topishiga xizmat qilib, jinoyat-protsessual munosabatlarda shaxs huquqlarini ta'minlashda muhim institutlardan biriga aylanishi, shubhasiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Saitbaev T.R., Zokirov B.E. Jabrlanuvchi va guvohlarni himoya qilishning huquqiy va tashkiliy muammolari // Huquq – Pravo – Law. – 2019. – № 2. – B.51-52.;
2. Muxitdinov F.M. "YUrisprudensiya" mutaxassisligi "Jinoyat huquqi" sohasining "Viktimologiya" fani bo'yicha O'quv-uslubiy qo'llanma – T: IIV Akademiyasi, 2019. – B.34.
3. Astanova L.A. Jinoyat ishini yuritishga mas'ul bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar. – T., 1997. – B.68.

4. Saidov B.A. Ishni sudga qadar yuritishda shaxsning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini ta'minlash: Monografiya. –T.:O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2020. – B.235.

SHAXSNI HUQUQ VA ERKINLIKLARINI CHEKLASHDAN HIMOYA QILISH MASALALARI

Zaripova Shaxnoza O'ktamjon qizi
Sergeli tumani IIO FMB Tergov bo'limi
tergovchisi, kapitan

Annotatsiya: maqolada shaxsni noqonuniy jinoiy ta'qib va ayblovdan, huquq va erkinliklarini cheklashdan himoya qilishning muammoli masalalari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: noqonuniy harakatlar, reabilitatsiya, ziyonni qoplash, huquqlarni tiklash, jinoyat protsessi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda shaxsning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish, uning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, sud ishlarini yuritishning barcha bosqichlarida taraflarning tortishuv tamoyili qo'llanilishini yanada kengaytirish hamda ushbu sohada xalqaro standartlar va ilg'or xorijiy tajribani joriy etishga qaratilgan bir qator qonun hujjatlari qabul qilindi.

Shu bilan birga, sud-tergov amaliyotini tahlil qilish va fuqarolar murojaatlarini o'rganish natijalari jinoyat protsessida shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta'minlash bo'yicha mexanizmlar to'liq ishga solinmaganligidan, shuningdek, qonunchilikda jinoyat ishlarini tergov qilish bo'yicha huquqni muhofaza qiluvchi organlarning vakolatlarini aniq belgilash bilan bog'liq bo'shliqlar mavjudligidan dalolat bermoqda.

Adolatga qonunlarning so'zsiz ijrosini ta'minlash orqali erishilishi nuqtai nazaridan yondashsak, sud va odil sudlovning bu boradagi o'rni hamda ahamiyati yaqqol ayon bo'ladi. Davlatimiz rahbari tomonidan «Xalq davlat organlariga emas, balki davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak», «Inson manfaatlari hamma narsadan ustun» yoki «Davlat ham, islohotlar ham inson manfaatiga xizmat qilishi kerak» degan tamoyillar ilgari surilgani bejiz emas.

Nega deganda, O'zbekiston Konstitutsiyasi va shu asosda ishlab chiqilgan Taraqqiyot strategiyasida inson omili, insonning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash masalasi birlamchi o'rinda turadi. Insonni e'zozlashga qaratilgan tizimli va izchil islohotlar – yangilanayotgan O'zbekistonning yangicha davlat siyosati zamirida ana shu ezgu g'oya mujassam.

Shuni ham qayd etish joizki, insonning jamiyatda azizligi uning huquqlari qay darajada ro'yobga chiqayotgani, bu boradagi qonunlar ijrosi, huquqni to'g'ri, adolatli qo'llash misolida namoyon bo'ladi. Bu esa, o'z nomi bilan aytganda, odil sudlovni ta'minlash demakdir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida qayd etilganidek, avvalo, sud mustaqilligini to'liq ta'minlash – yaqin kelgusidagi eng muhim vazifalarimizdan biri bo'lishi zarur.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev bu borada amalga oshirilgan ishlar xususida “Biz sud-huquq sohasini tubdan isloh qilishga alohida ahamiyat berayotganimiz bejiz emas. Chunki, Konstitutsiyamizda mustahkamlangan inson huquqlarini ta'minlash ushbu islohotlarning amaliy natijasi bilan bevosita bog'liqdir”, deb ta'kidlagan.

Ushbu maqsadga erishish ayniqsa jinoyat haqidagi ariza va xabarlarni qabul qilish, ro'yxatdan o'tkazish va hal etish, jinoyat sodir etgan shaxslarni aniqlash va ular uchun javobgarlik va jazoning muqarrarligini ta'minlash, jinoyatdan jabrlangan shaxslarning buzilgan huquqlarini tiklash, shuningdek ushbu jarayonlar davomida qonuniylik ta'minlanishi juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jinoyat haqidagi ariza va xabarlarni qabul qilish, ko'rib chiqish va hal etish bo'yicha amaliyotni o'rganish jinoyat ishini qo'zg'atishda qonuniylik talablarining buzilishi jinoyatga oid xabarlarni qabul qilish bosqichida ham (jinoyatlarni hisobga olishdan yashirish; sodir etilgan jinoyat to'g'risidagi xabarlarni soxtalashtirish; turli bahonalar bilan arizani qabul qilishni rad etish), jinoyatga oid xabarlarni tergovga qadar tekshirish va tegishli protsessual qaror qabul qilish jarayonida ham (jinoyatning aniq alomatlari bo'lganda jinoyat ishini qo'zg'atishni asossiz ravishda rad qilish; tergovga qadar tekshiruv materiallari va qabul qilingan qarorlarni soxtalashtirish; jinoiy jazolanadigan qilmishni ma'muriy huquqbuzarlik sifatida kvalifikatsiya qilish; tergovga qadar tekshiruv muddatini o'tib ketishi, protsessual qarorni o'z vaqtida qabul qilmaslik; tergovga qadar tekshiruv bosqichida JPK bilan ruxsat etilmagan tergov va boshqa harakatlarni o'tkazish; asossiz ravishda jinoyat ishini qo'zg'atish) holatlari mavjudligini ko'rsatadi.

Sodir etilgan yoki tayyorlanayotgan jinoyatga oid aksariyat xabarlar ish yurituviga qabul qilinmasligi muayyan hudud va butun respublika miqyosida jinoyatchilikning haqiqiy holati, uning aniq tarkibiy tuzilishi va dinamikasini buzib ko'rsatilishini keltirib chiqaradi, buning natijasida esa davlat organlari tomonidan unga qarshi kurash strategiyasi va taktikasi to'g'ri belgilanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

MJTKning 288-moddasiga binoan, ma'muriy yo'l bilan ushlab turish uch soatdan ortiq davom etishi mumkin emas, alohida zarurat munosabati bilan qonun hujjatlarida boshqacha muddatlarning belgilanishi bundan mustasno. Agar shaxs o'zining shaxsi to'g'risidagi ma'lumotlarni yashirsa yoki MJTKning 288-moddasida ko'rsatilgan ma'muriy huquqbuzarliklardan birini sodir etgan bo'lsa, u holda 24 soatdan ko'p bo'lmagan muddatga ushlab turilishi mumkin.

Ma'muriy yo'l bilan ushlab turish muddati huquqbuzarni bayonnoma tuzish uchun olib kelish paytidan boshlanadi, mast holdagi shaxslar uchun esa — ular hushyor tortgan vaqtdan boshlanadi.

MJTKning 286-moddasiga binoan, ushlab turilgan shaxsning iltimosiga ko'ra, u ushlab turilgan joy haqida uning qarindosh-urug'lari, advokat, ish yoki o'qish joyidagi ma'muriyat xabardor qilib qo'yilishi mumkin.

Voyaga yetmagan shaxs ushlab turilgani haqida uning ota-onasi yoki ular o'rnini bosuvchi shaxslar albatta xabardor qilinadi. Ushlab turilgan shaxs ushlab turish to'g'risidagi bayonnomani imzolashdan bosh tortishi mumkin.

MJTKning 273-moddasiga binoan, agar ushlab turilgan shaxs ish ko'rib chiqilayotgan tilni bilmasa, tarjimon orqali ish materiallari bilan to'liq tanishish va ishni mohiyati bo'yicha ko'rib chiqish chog'ida qatnashish huquqi, shuningdek o'z ona tilida so'zlash huquqi ta'minlanadi.

Adolat – insonga berilgan ne'matlardan eng afzalidir. Shuning uchun odamzod har ishda adolatga tayanadi, hayotni shu mezon bilan o'lchashga intiladi. Adolat biz uchun nafaqat tabiiy, balki ma'naviy va ijtimoiy ehtiyoj hamdir. Har qanday jamiyat va davlatda adolatga, demakki, sudlarga, odil sudlovga bo'lgan ishonch muhim o'rin tutadi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 10 avgustdagi «Sud-tergov faoliyatida shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-6041-son Farmoni // <https://www.lex.uz/docs/4939467>.

2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi: (2021 yil dekabrgacha bo‘lgan o‘zgartish va qo‘shimchalar bilan): Rasmiy nashr / O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. – T.: “Adolat” huquqiy axborot markazi, 2021. – B.

3. Jinoyat-protsessual huquqi. Umumiy qism: Darslik / Mualliflar jamoasi. – T.: TDYU, 2017. – B. 168.

Teaching English by basing on pedagogical technologies.

Olimjonova Gulnoza No'monjon qizi

Guliston davlat universiteti Xorijiy til va adabiyoti
ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi.

Annotation

This article discusses about using pedagogical technologies in teaching English. Additionally, throughout this article, it is given some information about using technologies in today's world.

Key words:

Pedagogical technologies, education, educational programs, requirements, devices, modern pedagogy, education system, quality of education, multimedia programs.

Today, improving the quality, efficiency of education as well as raising common demands have become one of the unchanged movements of state policy, this is being common issue which is faced by a modern pedagogue. At the time, the rapidly improving areas of science, technology and production require enhancing the quality of education to a new level by means of content in the continuous education system.

The progress which is made in education growing young generation, forming them as intelligent mature, independent, and fulfilling specialists in all fields, and also training teachers who work loyally for their profession, of course, depends on a continuing education process. It is hardly secret is that the quality as well as effectiveness of education relies on the quality of the education which is provided.

Therefore, to improve the quality of education, we must always work on our own, besides conducting new researches. In order to design educational process is necessary to identify the content of education, educational aim, expected results, select the right way of teaching, forms, and devices, stimulate specific criteria for evaluating the knowledge of students, skills, and qualifications in advance, it is needed to pay attention to their correct implementation and harmony with one another in the time which is allocated.

The overall pedagogical and didactic requirements for all types of education is to raise the efficiency of work which does independently on the basis of the students' knowledge of programming, imagination and skills to stimulate their interests in scientific thinking, and also academic subjects to approach deep their professional knowledge, through both theoretical and practical training includes increasing their activity.

Basing on these requirements, subjects which are related to cutting-edge information technologies were involved the curriculum of the system of the education, their model

curricula were improved ,approved , and implemented by the Ministry of both Higher and Secondary special Education of The Republic of Uzbekistan.

Today,multimedia programs ,modern pedagogical technologies,and modern way of teaching are commonly used in the progress of the education.Preserving the form of traditional lessons in the previous teaching methods, while immersing the students in these lessons in ways that make active the students ' activities is the reason for the improvement in the level of learning of the learners.

It should be noted is that language is never unchanged ,it is always being changeable ,and developable .So, every applicant who is learning a foreign language, especially, English ought to work on his own outside of class ,make an improvement in his vocabulary,read lots of national literature and foreign literature ,additionally ,learn how to translate independently.

That is why, while translating small materials bilaterally from English into Uzbek,or else ,from Uzbek into English, he learns the mistakes which he makes and works independently on his drawbacks .

In resent years , educational programs which are ready - made have appeared on the internet, these programs may motivate students to learn foreign languages in terms of powerful interest.

For instance, when English language lessons are taught in computer classrooms, students not only being attracted to electronic textbooks,but also the phonetic exercises of the new word which they are learning, various expressions ,grammatical sentences are being heard and accepted by students which in turn, it means is that another opportunity to master the language well.At the age of computer has significantly made with ease the work of teachers ,and also lessons based on cutting -edge technologies are being properly organized is the reason for using of the time efficiently.

Today's youth are very energetic,and depending on their opinion, knowledge of information technologies and the experience of teachers,it needs to keep creating new electric programs and books in English that meet the time requirements.Now,there is no problem for teachers to prepare didactic visual aids,audio -materials ,and handouts.

In order to reach an achievement in the intended results,it is essential to further enhance the process of the education,that is way ,in today's education,it needs to create new content ,form ,as well as methods,to use both modern pedagogical and information technologies effectively,to use diveces like distance learning, electronic communication,and also electronic library.

Reference

1. Бекмуратов Т.Ф., Информационные системы в образовании // Ta'limda axborot texnologiyalari: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallar to'plami.- T:ТДПУ,2000.
2. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования.-М ,2000.
3. Китайгородская Г,А.Методика интенсивного обучения иностранным языкам, -М,2002.

СУВ ТАҲЧИЛЛИГИ ШАРОИТИДА САМАРАЛИ ФҲЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ - АМАЛИЙ АСОСЛАРИ

Р.Кодиров

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнолигялар институти
Гидротехника ва мелиоратив иншоатлар ” кафедраси доценти

АННОТАЦИЯ

Ушбу ишда Андижон вилоятида сувнинг сарфини самарали ошириш ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш, янги навлар ва уларнинг кўрсаткичлари хақида маълумот берилган. Ўғитлаш ва суғориш жараени хақида гапирилган.

Калит сўзлар: манба, ресурс, нав, ҳосил, минерал ўғит.

РЕЗЮМЕ

В данной работе дается информация о эффективном использовании воды, процессе производства сельскохозяйственной продукции, новых сортах и их показателях, а также о технологии подкормки минеральными удобрениями и полива в Андижанской области.

Ключевые слова: источник, ресурс, сорт, урожай, минеральные удобрения.

ABSTRACT

In this work, information is provided on the effective increase of water consumption and the cultivation of agricultural products, new varieties and their indicators. Fertilization and irrigation procedures are mentioned in the Andijan region.

Key words: source, resource, variety, yield, mineral fertilizer.

Бугунги кунда XXI асрнинг энг глобал муаммоларидан бири - сув ресурсларининг ўта танқислигидир. Сув - ўта чекланган ресурс бўлиб, унинг манбаларини эгаллаш ҳозирданоқ геосиёсатнинг зарурий омилларидан бўлиб, жахондаги кескинликлар ва можаролик вазиятларнинг сабабларидан бирига айланмоқда. Сўнгги 70 йил ичида ичимлик суви истеъмоли ер шарида 10 мартага ошди. Дунё қишлоқ хўжалигида сув тақчиллиги шароитида экинларни илмий асосланган суғориш тартибларга амал қилиш бугунги кунда экинлар ҳосилдорлиги ортиши ва унинг сифатига ижобий таъсирини кўрсатмоқда. Шу жиҳатдан сув ва ресурсларни тежайдиган замонавий илмий асосланган суғориш тартибларини, ҳамда ерларининг мелиоратив ҳолатини яхшилаш бўйича изланишлар олиб бориш долзарб ҳисобланади.

Республикамизнинг турли тупроқ иқлим шароитларидан келиб чиқиб, такрорий соядан кейин кузги буғдойни суғориш тартиби ва меъёрларини ишлаб чиқиш, юқори ва сифатли дон ҳосили олиш орқали озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга эришиш мумкин. Жумладан, Андижон вилоятининг ўтлоқи бўз тупроқлари шароитида кузги буғдой навларини эгатлаб суғоришда назарий суғориш техника элементлари, суғориш тартиблари ва меъёрларини ўсиш, ривожланиш ва ҳосилдорлиги ҳамда унинг сифат кўрсаткичларига таъсири илмий асосланмаган. Ўзбекистон Республикасининг 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегиясидаги “Суғориладиган ерларда бошоқли дон етиштиришни янада кўпайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш соҳасига интенсив усулларни, энг аввало маҳаллий ер-иқлим шароитларга мослашган қишлоқ хўжалиги экинларининг бошоқли дон экиладиган майдонларда замонавий агротехнологияларни жорий этиш, айниқса ғаллачиликни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилган² Шунингдек, кузги буғдой навларидан барқарор юқори ҳосил олишда суғориш тартибларига боғлиқ ҳолда унинг ривожланиш даврларида суғориш тартибини ўрганиш ҳамда ишлаб чиқаришга кенг жорий этиш бўйича илмий изланишлар муҳим аҳамиятга эга.

Мустақиллик йилларида мамлакатимиз сув хўжалигида жуда катта ўзгаришлар амалга оширилди. Жумладан, сув ресурсларини бошқариш тизими такомиллаштирилди, суғориш тармоқларининг техник ҳолатини яхшиланди, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва уларнинг сув таъминотини ошириш борасида кенг кўламдаги ишлар олиб борилди. Сувни тежайдиган замонавий технологияларни жорий қилиш, автоматлаштирилган бошқарув ва кузатув тизимини ўрнатиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришни диверсификация қилиш ишларига кенг эътибор берилди. Ушбу тадбирлар натижасида бугунги кунда 43 минг га. майдонда томчилатиб, 46,4 минг га. майдонда эгатга плёнка тўшаб ва 34,0 минг га. майдонда ўқ ариқлар ўрнига илувчан қувурлар ёрдамида суғориш усуллари жорий этилди, 1 млн 200 минг га. ерларнинг мелиоратив ҳолати яхшиланди, кучли ва ўрта шўрланган ерлар майдони 149,4 минг га, сизот сувларининг сатҳи ерга яқин жойлашган майдонлар 302,9 минг гектарга камайди, 1 млн. 300 минг га. ернинг сув таъминоти яхшиланди, мелиорацияланган ерларда ғўза ҳосилдорлиги 3-4 ц/га ва буғдой ҳосилдорлиги 4-5 ц/га га ошишига эришилди.

Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти Андижон вилояти ўтлоқи бўз тупроқлари шароитида кузги буғдой навларининг ўсув даври ва ривожланиш фазаларини ўтиш муддатларига, тупланишга, барг майдонига, фотосинтетик потенциалига, фотосинтез соф маҳсулдорлигига ҳамда дон ва сомон ҳосили, дон сифат кўрсаткичларига маъданли ўғитлар меъёрларининг таъсири аниқланганлигидан иборат.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти Андижон вилояти ўтлоқи бўз тупроқлари шароитида кузги буғдой навларидан “Половчанка”, “Дурдона”, “Чиллаки”, мўл ва сифатли дон ҳамда сомон ҳосили олишда мақбул маъданли ўғитлар меъёрлари ва самарадорлиги илмий асосланганлиги билан изоҳланган.

Суғориладиган ўтлоқи бўз тупроқларнинг агрокимёвий тавсифи.

Тупроқ намунаси олинган қатлам, см	Гумус, %	Умумий миқдори, %			Ҳаракатчан миқдори, мг/кг		
		азот	фосфор	калий	N-NO ₃	P ₂ O ₅	K ₂ O
0-10	1,02	0,081	0,154	1,53	18,2	25,6	205
10-28	0,93	0,063	0,142	1,54	10,5	21,0	170
28-36	0,81	0,057	0,128	1,36	6,4	10,3	150
36-62	0,29	0,046	0,105	1,20	4,8	8,0	130
62-89	0,20	0,011	0,067	1,05	2,3	5,4	8,0

Азот – ўсимликлар ҳаётида муҳим ўринни эгаллаб, у оксил, нуклеин кислоталар, хлорофиллни таркибий қисми ҳисобланади. Ўсимликларда азот танқислиги сезилса, уларни ўсиши ва ривожланиши секинлашади, барглари майдалашиб, оч яшил рангга киради, поялар майдалашиб, ҳосил шаклланиши сусаяди ва унинг миқдори камаяди.

Калий тупроқда қуйидаги шаклларда намоён бўлади:

1) сувда эрувчан; 2) алмашинувчи; 3) қийин алмашинувчи ёки заҳирадаги ва фиксацияланган калий; 4) ноалмашинувчи, шу ҳисобда фиксацияланган калий; 5) эрмайдиган алюмосиликатлар таркибидаги калий; 6) тупроқ органик қисмидаги калий (микроблар, органик қолдиқлар). Сувда эрувчан калий миқдори кам бўлиб (бу тупроқни калий билан тўйинганлик даражаси ва эритмадаги тузларнинг умумий концентрациясига боғлиқ), тупроқ эритмасидаги карбон, азот ва фосфор кислоталар тузлари таркибида мавжуд.

Кузги буғдойнинг “Дурдона”, “Чиллаки” ҳамда “Половчанка” навларидан ҳам ишлаб чиқариш шароитида олиб борилган тадқиқот майдонимизда юқори дон ва сомон ҳосили олинган бўлсада, “Дурдона” ҳамда “Чиллаки” навидан биров паст натижалар олинди [2,3].

Изланишларимизда олинган таҳлил ва натижаларига асосан Андижон вилоятининг ўтлоқи бўз тупроқлари шароитда МДХ давлатидан олиб келинган кузги буғдой навларига ўзимизда яратилган маҳаллий навлар рақобат қила олиши яна бир бор исботланди. “Дурдона”, “Чиллаки” навларини етиштиришда маъдан ўғитларни йиллик меъёрини $N_{200} P_{120} K_{120}$ кг/га миқдорда, “Дурдона”, “Чиллаки”, “Табор”, “Первица” навларида $N_{250} P_{140} K_{140}$ кг/га ўғитлаш меъёрини қўллаш тавсия этилади.

Адабтётлар рўйихати

1. Мирзажонов К.М. Сув бутун борлиққа ҳаёт бахш этар (Вода дарит жизнь для всей вселенной) /Пахтачилик ва дончиликни ривожлантириш муаммолари (Проблемы развития хлопководства и зерноводства). Ташкент, 2004. С. 60–65.

2. Хасанова Ф. М., Қорабоев И. Кузги буғдой экишда минимал техналогияни экиш меъёрлари ва ҳосилдорликка таъсири //Ўзбекистон республикаси қишлоқ хўжалигида сув ва ресурс тежовчи агротехналогиялар. Халқаро илмий–амалий конференция тўплами. Тошкент, 2008.б. 331.

3. Кадиров Р.Н. Влияние норм подкормки и орошения озимой пшеницы сортов Дурдона и Аср на урожайность зерна и саломы “Мелиорация и водное хозяйство” журнал.Россия -2019. №4 29-30- б.

4.Кадиров Р.Н. Такрорий соядан кейин экилган истиқболли Дурдона, Аср навларининг сув баланси. //Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. Тошкент-2012.

5. Сиддиқов Р.,Рахимов М. Фосфорли ўғитларни қўллаш усулларининг кузги буғдой дон ҳосилига таъсири. //Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги. -2018. №11.-37 бет.

6. Таблица данных урожайности зерновых в ведущих странах мира за 2013 год. URL: <http://total-rating.ru/1439-urozhaynost-zernovyh-v-stranah-na-2013-god.html>.

7. Кадиров Р.Н. Кузги буғдойнинг Аср ва Дурдона навлари даласининг ер-сув мувозанати. //Экология хабарномаси. -2018. №11 -19-21 бетлар.

8. [Электронный ресурс: <https://news.mail.ru/economics-/50923379/-?frommail=1>]
(18.01.2022 г.)

Shirin qalampir navlarini turli muddatlarda ekishning hosildorlik va hosil sifatiga ta'siri

**Toshkent Davlat Agrar Universiteti Samarqand Filiali O'simlikshunoslik va meva sabzavotchilik Magistratura 2-bosqich talabasi
Hayotjon Abdisatorov Xaydarali o'g'li
Ilmiy rahbar: q.x.f.f.d, dotsent X.X.Xonqulov.**

Annostatsiya: Shirin qalampir (*Capsicum annuum* L.) butun dunyoda pishmagan mevalari uchun yetishtiriladigan eng mashhur va qimmatli sabzavot ekinlaridan biridir. Pokistonda yozda ochiq dalalarda, qishda esa plastik tunnellarda issiq mavsum ekinlari sifatida etishtiriladi. Shirin qalampir yetishtirishda ekishning maqbul muddati yuqori hosil olishning kalitidir, chunki u maksimal ekin salohiyati, resurslardan samarali foydalanish, o'simliklarning begona o'tlar va hasharotlar zararkunandalari bilan kamroq raqobatini belgilaydi. Iqlim o'zgarishining shirin qalampirning fenologik rivojlanishiga salbiy ta'sirini tushunish uchun vaqt kerak. 1-yilda uchta transplantatsiya sanasi (ya'ni 15-fevral, 2-mart va 16-mart), 2-yilda esa beshta transplantatsiya sanasi (ya'ni 1-fevral, 15-fevral, 2-mart, 16-mart va 1-aprel) baholandi. shirin qalampirning uchta navi (Ganga, Winner va Savio) o'rganilmoqda. O'simliklarning umumiy o'sishi (poyaning balandligi, soyabonning o'rtacha diametri, har bir o'simlikdagi barglar soni va o'simlik qismlarining yangi va quruq massasi) eng erta ekish kunlarida sezilarli darajada yuqori bo'lgan (ya'ni 1-yilda 15 fevral va 2-yilda 1 fevral) va u ekish kechikkanligi sababli kamaytirildi. O'simliklarning hosildorligi, mevalar soni va mevaning o'rtacha og'irligi ham eng erta ekish sanalarida sezilarli darajada yuqori bo'lgan va keyingi ekish sanalarida sezilarli darajada kamroq bo'lgan. 1 yil davomida navning ta'siri sezilarli bo'ldi va G'olib o'sish xususiyatlari bo'yicha yaxshiroq ishladi, bu ta'sir hosildorlik xususiyatlariga ahamiyatsiz edi, o'rtacha meva og'irligi G'olibda boshqa ikki navga nisbatan ancha yuqori edi. 2 yil davomida, cv. G'olib o'sish atributlari bo'yicha yaxshiroq natija ko'rsatdi, rezyumeda esa sezilarli darajada ko'proq mevalar topildi. Savio, o'rtacha meva diametri cv kattaroq edi. G'olib va o'rtacha meva uzunligi cvda yuqoriroq edi. Ganga. Mevalarning maksimal o'sishi va hosildorligiga erishish uchun shirin qalampir

ko'chatlarini fevral oyining 1-haftasida ekish kerak degan xulosaga keldi . Nav tanlashda, cv. Shirin qalampir gibridlari orasida g'olibga ustunlik berish kerak.

Kalit soʻzlar: Capsicum annum, oʻsish atributlari, barg maydoni indeksi, ekish sanalari, shirin qalampir navlari, hosildorlik xususiyatlari

KIRISH

Shirin qalampir (*Capsicum annum* L.) butun dunyoda pishmagan mevalari uchun yetishtiriladigan eng mashhur va qimmatli sabzavot ekinlaridan biridir. U yangi salat shaklida, shuningdek pishirilgan sabzavot sifatida ishlatiladi. Oziqlanish jihatidan u A vitamini (pishganida), C, E, K vitaminlari va foliy kislotasiga boy. Shuningdek, u antioksidant birikmalarning yaxshi manbai hisoblanadi. Solanaceae oilasida kartoshka va pomidordan keyin 3-oʻrinda turadi. Dunyo miqyosida Hindiston yetakchi ishlab chiqaruvchi davlat, undan keyin Xitoy. Pokistonda bu ekin boʻlib, yozda ochiq maydonlarda, qishda esa plastik tunnellarda etishtiriladi. Ochiq dalalarda yetishtirilgan ekinlar, himoyalangan ekinlarga qaraganda, atrof-muhit oʻzgarishlariga qattiqroq duch kelishlari kerak. Kunduzgi va kechasi yuqori harorat vegetativ oʻsishiga, gullashiga, meva oʻsishiga va natijada shirin qalampir hosiliga salbiy taʼsir qiladi. Shirin qalampir yuqori haroratga koʻproq sezgir va achchiq qalampir bilan solishtirganda yuqori tungi haroratda kamroq meva beradi. Polenning yomon rivojlanishi tufayli gulchaglarning urugʻlanishi 15 ° C dan past va 32 ° C dan yuqori darajada keskin kamayadi. Harorat oʻsimliklarning oʻsishi va rivojlanishining urugʻlarning unib chiqishidan boshlab urugʻlarning pishishigacha boʻlgan butun hodisasiga taʼsir qiluvchi asosiy ekologik omil hisoblanadi. Shirin qalampir issiq mavsumda ekin boʻlsa-da, lekin uning hosildorligi issiq yozda harorat 35 ° C dan oshganda sezilarli darajada kamayadi. Shirin qalampir yetishtirishda ekishning maqbul muddati yuqori hosil olishning kalitidir, chunki u maksimal ekin salohiyati, resurslardan samarali foydalanish va ekinning begona oʻtlar va hasharotlar zararkunandalari bilan kamroq raqobatini belgilaydi.

MATERIALLAR VA USLUBLAR

Eksperimental protseduralar: Tajriba 2017 (1-yil) va 2018-yil (2-yil) davomida amalga oshirildi. 1-yilda uchta transplantatsiya sanasi (yaʼni 15-fevral, 2-mart va 16-mart), 2-yilda

esa beshta transplantatsiya sanasi (ya'ni 1-fevral, 15-fevral, 2-mart, 16-mart va 1-aprel) baholandi. O'rtacha harorat 2017-yil davomida 1-, 2- va 3-ko'chat ekish kunlarida mos ravishda 15,5, 17 va 19 °C bo'lgan. Holbuki, 1-, 2-, 3-, 4- va 5- chi transplantatsiya kunlarida 12, 13, 14, 18 va 23 °C qayd etilgan. , mos ravishda 2018 yil davomida. Shirin qalampirning uchta navi (Ganga, Winner va Savio) urug'lari mahalliy urug'lik bozoridan sotib olindi va tarkibida loy va torf mox aralashmasi (1:1 v/v) bo'lgan unib o'tadigan tagliklarga ekilgan. 2016-yil dekabr va 2017-yil yanvar oylarida 1-yil hosili uchun, 2-yil hosili uchun 2017-yil noyabr, 2017-yil dekabr va 2018-yil yanvar oylarida turli transplantatsiya uchun urug'lar ekilgan . Tovoqlar bolalar bog'chasida soyada joylashtirildi. O'sish muhiti unib chiqqunga qadar nam bo'lib, so'ngra talabga muvofiq sug'orish amalga oshirildi. Niholdan 3 hafta o'tgach, ko'chatlar 0,1% karbamid (46% N) bilan urug'lantirildi.

Xulosa:

Shirin qalampirda vegetativ o'sish, meva hosildorligi va sifatiga ko'chirib o'tkazish sanalari, shuningdek, navlar sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi. Natijalardan shunday xulosaga keldikki, o'simliklarning maksimal o'sishi va hosildorligi eng erta ekish kunlarida, ya'ni 2017-yilda 15-fevralda, 2018-yilda esa 1-fevralda kuzatilgan, keyingi ekishlarda esa sezilarli darajada pasaygan. Turlarga kelsak, G'olib o'rganilgan navlar orasida yaxshiroq natija ko'rsatdi. Multan agroekologik mintaqasida, qirgqa yaqin kunlik shirin qalampir ko'chatlarini yaxshi o'sishi va sifatli mevalari yuqori hosil olish uchun 1 fevral kuni dalaga ko'chirib o'tkazish kerak. Iqlim o'zgarishining salbiy ta'sirini yumshatish uchun turli xil transplantatsiya sanalarida ko'proq shirin qalampir navlarini baholash uchun keyingi tadqiqotlar o'tkazilishi kerak.

ADABIYOTLAR

1. Ahmad, A., M. Ashfaq, G. Rasul, SA Vojid, T. Xoliq, F. Rasul va RO Valdivia. 2015. Iqlim o'zgarishining Pokistonning guruch-bug'doy ekinlari tizimiga ta'siri. In: D. Hillel va C. Rosenzweig. (tahrirlar). Iqlim o'zgarishi va agroekotizimlar bo'yicha qo'llanma. London: Imperial College Press va Amerika Agronomiya Jamiyati. 3:219-258.

2. Ahmad, S., Q. Abbos, G. Abbos, Z. Fotima, S. Naz, H. Yunis, R. Xon, V. Nasim, M. Habib ur Rahmon, A. Ahmad va G^ʻ. Rasul. 2017. Iqlimning isishi va ekinlarni boshqarishning paxta fenologiyasiga ta'siri miqdorini aniqlash. O'simliklar. 6:442-452.
3. Bergefurd , BR, V. Lyuis, T. Xarker, L. Miller, A. Welch va E. Weaks . 2011. Janubiy Ogayoda yetishtirilgan bolgar qalampir navining ishlash sinovi. Ogayo shtati universiteti janubiy markazlari.
4. Chatterjee, R., A. Sen, S. Mahanta, RK Thirumdasu va D. Mal. 2018. Har xil o'sish sharoitida, ko'chat ekish sanalari va kesish darajasida mavsumdan tashqari bolgar qalampirining (*Capsicum annum L.*) ishlashi. J. Ilova. Nat. Sci. 10:826-830.

Shirin qalampir navlarini turli muddatlarda ekishning hosildorlik va hosil sifatiga ta'siri

**Toshkent Davlat Agrar Universiteti Samarqand
Filiali O'simlikshunoslik va meva
sabzavotchilik Magistratura 2-bosqich talabasi
Hayotjon Abdisatorov Xaydarali o'g'li
Ilmiy rahbar: q.x.f.f.d, dotsent X.X.Xonqulov.**

Annostatsiya: Lantan (La) hormesisni qo'zg'atishi mumkin bo'lgan foydali element hisoblanadi. Hormesis - bu past dozali stimulyatsiya va yuqori dozani inhibe qilish bilan tavsiflangan doza-javob munosabatlari hodisasi. Bu erda biz Sven, Sympathy, Yolo Wonder va Zidenka kabi to'rtta shirin bolgar qalampiri (*Capsicum annum L.*) ko'chatlarining o'sishi va biomolekula konsentratsiyasiga 0 va 10 μ M La ning ta'sirini sinab ko'rdik. Ko'chatlarni baholash gidroponik issiqxona sharoitida davolash ilovalaridan (dat) 15 va 30 kun o'tgach amalga oshirildi. Yolo Wonder o'simliklarida nazorat bilan solishtirganda 20% ga o'sgan La tomonidan ko'chat balandligi sezilarli darajada oshdi. Xuddi shunday, La nazorat bilan solishtirganda, mos ravishda 15 va 30 dat amalga oshirilgan o'lchovlarda 9 va 9,8% ga o'sish bilan surgun diametri sezilarli darajada yaxshilandi. Xuddi shunday, La-davolangan ko'chatlarda gul kurtaklari soni nazoratdan ko'ra ko'proq edi. Yolo Wonder ko'chatlarida La qo'llanilishi tufayli barglar sonining ko'payishi kuzatildi, 15 va 30 dat, barg maydoni esa bu navda atigi 30 datga ko'paygan. Shunga qaramay, La quruq biomassa to'planishiga ta'sir qilmadi. Biomolekula konsentratsiyasiga La ta'siri vaqt o'tishi bilan farq qildi. Barcha navlarda, La xlorofil a, b va jami 15 dat biosintezini rag'batlantirdi, garchi 30 dat faqat Sympathy va Yolo Wonder navlari La tufayli bu molekulalarning yaxshilangan konsentratsiyasini ko'rsatdi. La-davolangan ko'chatlarda jami eruvchan shakar miqdori 30 dat oshdi. Qizig'i shundaki, La ta'siriga uchragan navlarning ko'pchiligi aminokislotalar konsentratsiyasining 15 dat pasayishini ko'rsatgan bo'lsa, teskari tendentsiya 30 dat kuzatildi. Muhimi, baholangan barcha navlarda, La rag'batlantirildi eruvchan oqsil konsentratsiyasi 30 dat. Shuni ta'kidlash kerakki, xlorofill konsentratsiyasi La ta'siriga uchragan barcha navlarda, ham 15, ham 30 dat oshsa, eriydigan shakar va oqsillar doimiy ravishda atigi 30 datga oshdi, lekin 15 dat emas. Bizning natijalarimiz shuni tasdiqlaydiki,

La genotip va ta'sir qilish vaqtiga qarab ba'zi o'sish parametrlari va biomolekula kontsentratsiyasini oshirish orqali ko'chat sifatini yaxshilashi mumkin.

Kalit so'zlar: Ituzumdoshlar, Bolgar qalampiri, noyob tuproq elementlari, lantanid, foydali elementlar, biomolekulalar, ko'chat sifati, hormesis

KIRISH

Lantan (La) - nodir yer elementlari (REE) guruhiga mansub metall element. Odatda seriy (Ce) va ushbu guruhning boshqa elementlari bilan birgalikda topiladi. Bu egiluvchan, egiluvchan va yumshoq metall bo'lib, havo ta'sirida oson oksidlanadi. U monazit [(Ce, La, Th, Nd, Y)PO₄] va bastnezit [(Ce, La, Y)CO₃F] kabi minerallardan topilgan umumiy lantanidning 25 dan 38% gacha bo'lgan miqdorda ajratilishi mumkin. (28 mg kg⁻¹ tuproq; Tayler, 2004). Katalizator va tibbiyotda qo'llanilishidan tashqari, La qishloq xo'jaligida qo'llanilib, u erda o'simliklar fiziologiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi va past konsentratsiyalarda qo'llanilganda ekinlarda ba'zi hosildorlik ko'rsatkichlarini yaxshiladi (Hu va boshq., 2004). Shunga qaramay, bu metall hormesisni qo'zg'atadi, bu past dozali stimulyatsiya, yuqori dozali inhibitsiyon bilan tavsiflangan dozaga javob hodisasi. Shunday qilib, o'simliklarga qo'llaniladigan yuqori La konsentratsiyasi foydali ta'sir o'rniga salbiy reaksiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. Bug'doyda (*Triticum aestivum*) 0,5-25 mg L⁻¹ La qo'llanilishi ildizning birlamchi cho'zilishi, ildiz va kurtaklar biomassasining to'planishining pasayishiga olib keldi va oziq moddalar muvozanatini, ayniqsa Ca, Mg, K, Cu va Zn ni buzdi. (Hu va boshqalar, 2002). Makkajo'xori (*Zea mays* cv. "Hycorn 82") va mungbean (*Vigna radiata* cv. "Berken"), La eritmada >0,2 mM konsentratsiyalarda o'sish, ildiz funksiyasi va ozuqaviy holatni pasaytiradi (Diatloff va boshq., 2008). Bundan tashqari, faba loviya (*Vicia faba*) ko'chatlarining ildiz uchlarida 0,5 mg L⁻¹ dan yuqori konsentratsiyalarda qo'llaniladigan La Ca, Fe va K va DNK oqsilining o'zaro bog'lanishining ozuqaviy muvozanatini keltirib chiqardi, bu hujayra siklining rivojlanishining gormonal reaksiyasiga olib keldi (Vang et al. al., 2012a). Horseradishda (*Armoracia rusticana*) La ning hujayra o'sishiga ikki tomonlama ta'siri kuzatildi: past konsentratsiya (ya'ni, 30-35 μ M LaCl₃) hujayra kengayishiga yordam berdi, yuqori konsentratsiya (ya'ni, \geq 80 μ M LaCl₃) hujayra kengayishini inhibe qildi yoki hatto hujayra

shikastlanishiga olib keldi (Vang va boshqalar, 2014). Soyada (*Glycine max*) ozuqa eritmasiga 5–10 mkM La qo'llanilishi o'simlik unumdorligini yaxshilagan bo'lsa, 20–160 mkM La fotosintez tezligini va biomassa to'planishini keskin kamaytirdi.

Davolashni loyihalash va eksperimental loyihalash

Biz shirin bolgar qalampirining (*Capsicum annuum* L.), ya'ni Sven, Sympathy, Yolo Wonder va Zidenkaning to'rtta savdo navlari urug'larini o'stirdik . Ushbu genotiplarning ba'zi asosiy agrotexnik tavsiflovchilari 1-qo'shimcha materialda batafsil bayon etilgan. Nihol torf-mox va perlit aralashmasida (80/20, v/v) amalga oshirildi. Ko'chatlar paydo bo'lganidan 15 kun o'tgach, ko'chatlar substrat sifatida perlit bo'lgan 500 ml idishlarga o'tkazildi va 15 kun davomida Shtaynerning ozuqaviy eritmasi bilan asl kuchining 15% (Steiner, 1984) bilan sug'orildi. Chiqib ketganidan 30 kun o'tgach, ozuqaviy eritma tarkibidagi La ni qo'llash boshlandi. La 0 va 10 μ M konsentratsiyalarda qo'llanilgan va LaCl₃ dan olingan. Oziqlantiruvchi eritmalar distillangan suv va analitik darajadagi reagentlar (Sigma Adrich ; Darmshtadt, Germaniya) yordamida pH 5,5 va elektr o'tkazuvchanligi 0,3 dS m⁻¹ bo'lgan holda tayyorlangan. Past pH qiymatida La ning harakatchanligi va undan keyingi mavjudligi kation sifatida ortadi (Von Tucher va Shmidhalter , 2005).

Statistik tahlil: O'rnatilgan davolash usullariga muvofiq, shirin qalampirning har bir navida namuna olish sanasi (ya'ni, 15 yoki 30 dat) bo'yicha tahlil qilindi. Dispersiya tahlili va Tukey diapazoni testi Statistik tahlil tizimi (SAS, 2011) dasturidan foydalangan holda 95% ishonch darajasida amalga oshirildi.

XULOSALAR

Oziqlantiruvchi eritmaga 10 mkM La qo'shilishi ko'plab shirin qalampir navlarida o'simlik balandligini, poya diametrini va gul kurtaklari sonini oshirdi. La ning foydali ta'siri o'lchov vaqtiga (ya'ni, 15 yoki 30 dat) va sinovdan o'tgan navlarga qarab har xil edi. Bundan tashqari, La muolajasi xlorofillar (15 dat), umumiy eruvchan shakar (30 dat), jami eruvchan aminokislotalar (ayniqsa 30 dat) va barglardagi umumiy eruvchan oqsillar (30 dat) kabi

biomolekulalarning kontsentratsiyasini oshirdi. barcha navlar baholanadi. Shunday qilib, La shirin bolgar qalampiri ko'chatlarining sifat parametrlarini yaxshilashi mumkin. La hormesisni qo'zg'atishi mumkinligi sababli, past dozada stimulyatsiya va yuqori dozani inhibe qilish bilan tavsiflangan dozaga javob berish fenomeni, shirin bolgar qalampirining butun metabolizmiga dozalari va qo'llash vaqtining mumkin bo'lgan ta'siri hali ham muammo bo'lib qolmoqda. Bog'dorchilik nuqtai nazaridan, turli xil qalampir genotiplari uchun La qo'llashning to'g'ri usulini (ya'ni, gidroponik eritma, barg purkagichlari, nano o'g'itlar va boshqalar), manbasini, tezligini va fenologik bosqichini topish uchun keyingi tadqiqotlar talab etiladi. Xulosa qilib aytganda, La qalampir va boshqa foydali elementlar bilan bo'lmasligi mumkin bo'lgan boshqa ekin turlarini to'g'ridan-to'g'ri rag'batlantirishi mumkin. Shunday qilib, La qishloq xo'jaligi takliflari uchun potentsial biostimulyator sifatida paydo bo'ladi, chunki u o'simliklarning kerakli reaksiyalarini hormetik tarzda keltirib chiqarishi mumkin. Lacontaining mahsulotlari sifatining yaxshilanishi va kuzatilgan foydali ta'sirlar ostida yotgan biologik mexanizmlarni tushunishning rivojlanishi yaqin kelajakda La ning biostimulyator sifatida ishlatilishini haqiqatan ham foydali qilishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bobeica , N., Poni , S., Hilbert, G., Renaud, C., Gomès , E., Delrot , S., va boshqalar. (2015). Cabernet Sauvignon va Sangiovese uzumzorlarida shakar, organik kislotalar va antosiyaninlarning manba-sinkiy modulyatsiyasiga differentsial javoblari. *Old. O'simlik fanlari*. 6:382. doi: 10.3389/fpls.2015.00382
2. Cao, R., Huang, XH, Chjou, Q. va Cheng, XY (2007). Yuqori UVB nurlanishi ostida lantan (III) ning soya ko'chatlarining azotiga ta'siri . *J. Environ. Sci*. 19, 1361–1366. doi : 10.1016/S1001-0742(07) 60222-8
3. Chaturvedi, N., Gannavarapu , R. va Dhal, NK (2014). Lantanning Zea mays, Vigna radiata va Vigna mungo o'sishi va fiziologik faoliyatiga ta'siri. *Intal. J. Environ. Sci*. 4, 653–659. doi: 10.6088/ijes.2014040 404505
4. Colla , G. va Rouphael , Y. (2015). Bog'dorchilikda biostimulyatorlar . *Sci. Hortic* . 196, 1–2. doi: 10.1016/j.scienta.2015.10.044

5. De Grazia, J., Tiftonell , PA va Chiesa, A. (2004). Shirin qalampir (*Capsicum annuum* L.) ko'chatlarining o'sishi va sifati substrat xususiyatlari va sug'orish chastotasiga ta'sir qiladi. *Adv. Hortic . Sci.* 18, 181–187. Onlayn manzilda mavjud: <http://www.jstor.org/stable/42883386>

**Фалафа фани дарсларида ёшларни толерантлик маданиятини
ривожлантиришнинг педагогик хусусиятлари.**

Саматов Дилшодбек Тохиржонович

Андижон давлат педагогика институти факультет декани

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

email: dilshodbek.samatov.86@mail.ru

Тел:90 3215429

Толерантлик ҳар бир инсоннинг ўз фикри, нуқтаи назари, ҳар қандай бошқа маданият, дунёқарашни, эътиқодни қандай бўлса шундайлигича қабул қилиши, турли миллат ва элат вакилларининг бирга, аҳилликда яшашга интилишидир. Толерантлик маданиятининг тарихий-маънавий негизлари узоқ ўтмишга бориб тақалади. Айниқса, Ўзбекистон халқининг миллий менталитетига хос бўлган мазкур қадрият ўзида ҳам умуминсоний, ҳам минтақавий ва миллий жиҳатларни чабарчас боғлиқликда акс эттиради. Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганларидек, “ Ўрта Осиё худуди қадимдан яшаган турли халқлар ва элатлар, хилма-хил дин вакиллари, маданиятлар ва турмуш тарзлари туташган ва тинч-тотув яшаган марказ бўлиб келди...

Толерантлик маданиятига эга шахсни шакллантириш – мураккаб жараён бўлиб, талабалаорнинг тенгдошлар ва атрофдаги кишилар билан мулоқотга киришиш асосида ҳамда бошқа кишиларга муносабати ва қарашлари билан боғлиқ ижтимоий воқелик таъсирида амалга ошади.

Таълим мухитида ташкил этилувчи тарбиявий фаолият натижасида талабаларда қуйидаги тарздаги педагогик-ахлоқий йўналганлик таркиб топтирилиши зарур:

- 1) инсонийлик – шахслараро муносабатларни инсонийлаштириш, инсоннинг ички оламига эътибор қаратиш;
- 2) рефлексивлик – шахсий ўзига хос хусусиятлари, ютуқ ва камчиликларини англаш, уларни толерант хулқ-атвор билан боғлиқликда йўлга қўйиш;
- 3) жавобгарлик – қарорлар қабул қилиш вазиятида ички кучларнинг намоён бўлишига асосланувчи шахсий талаблар тизимига эгалик;

- 4) ҳимояланганлик – бошқа кишилар билан биргаликда фаолият юритишнинг қўллаб-қувватланиши, хавфсизлиги ва имконияти борлигининг кафолатланиши;
- 5) мослашувчанлик – вазият, шароит билан боғлиқликда тўғри қарорлар қабул қила олиш;
- 6) ўз-ўзига ишонч – ўзининг куч ва имкониятларини адекват баҳолай олиш;
- 7) ўз-ўзини бошқара олиш – ўзининг ҳис-туйғуларини бошқара олиш, ўз хулқини назорат қила олиш;
- 8) хилма-хиллик – бир-бирига ўхшаш мураккаб вазиятларда қарорлар қабул қила олиш, воқеликни баҳолашда хилма-хил ёндашувларга таяниш;
- 9) перцепция – кишилардаги турли хил хусусиятларни сеза олиш ва аниқлай олиш, уларнинг ички дунёсини англаш кўникмаси;
- 10) эмпатия – бошқа кишиларнинг муаммоларига ҳамдард бўлиш, воқеликни эмоционал баҳолай олиш;
- 11) ҳазилкашлик – айрим ҳолатлар, ноқулай вазиятлардан кулги йўли билан чиқиб кета олиш [1].

Диншунослик дарсларида толерантлик тарбияси билан боғлиқликда ташкил этилувчи фаолият толерантликнинг турли йўналишларини ўз ичига қамраб олишига ҳам эътибор қаратилиши зарур.

Тасаввуф таълимоти VIII аср охири ва IX аср бошларида пайдо бўлиб, бутун мусулмон мамлакатларида, жумладан, Мовароуннаҳрда ҳам кенг тарқалган. Тасаввуф бутун Шарқ маънавий ҳаётида инсон камолоти ҳақидаги ғояларнинг шаклланишида муҳим роль ўйнаган.

Сўфийлик таълимотида комил инсон – бу доно, оқил, пок ниятли одамдир. Улар илоҳий поклик, нафосат, эътиқод ва тафаккур инсониятни бало-қазолардан асрайди, уларни авайлаб асрайди, деб билганлар [2]. Сўфийлар ана шу йўл, – мана шу ҳақиқат учун интилганлар. Аслида эса, комил инсон – бу уларнинг идеали, орзуси бўлган. Улар ана шу комил инсон, маърифатли инсон идеали орқали жоҳилият ва нодонликка, хирс ва таъмага қарши бел боғлаганлар. Таниқли олим Н.Комилов таърифи билан айтганда: “Комил инсон — бир идеал, барча дунёвий ва илоҳий билимларни

эгаллаган, руҳи мутлақ руҳга туташ, файзу кароматдан сероб, сийрат-у, суврати саранжом, қалби эзгу туйғуларга лиммо-лим покиза зот” [3]. Комил инсоннинг энг муҳим фазилатларидан бири бағрикенгликдир. Бағрикенглик ғоясининг тасаввуф таълимоти намоёндалари томонидан ўзига хос ва чуқур ёритиб берилганлиги алоҳида эътиборга лойиқдир.

Тасаввуф таълимотининг етук намоёндаларидан бири Абдулхолиқ Гиждувоний бағрикенглик – хилма-хиллик ва ранг-барангликни қабул этиш, уларга умумий гўзалликнинг бир жабҳаси сифатида қараб, эъзозлаб, улар билан уйғун бўлиб яшашдир, деб ҳисоблайди. Абдулхолиқ Гиждувоний таълимотининг асл моҳияти ҳам бағрикенгликдир. Абдухолиқ Гиждувоний асослаган хожагон тариқати йўли ҳам, асарлари – “Мақсад ас соликин”, “Маслак ал орифин”, “Рисолаи соҳибия”, “Васиятнома”лардаги ғоялари ҳам бағрикенгликка чорлайди. Буларнинг таҳлили шуни кўрсатадики, Абдулхолиқ Гиждувоний бағрикенгликни жуда кенг маънода тушунган ва уни умуминсоний қадрият сифатида эъзозлаган.

Гиждувоний ғояларига асосланган бағрикенглик қуйидаги инсоний сифатларда намоён бўлади: ўз-ўзини англаш, ўз нафсини тийиш ва уни идора этиш; ўз-ўзини ҳурматлаш ва қадрлаш; муроса; ўзаро ҳурмат; бир-бирини қадрлаш; сабр-тоқатлилик; чидамлилик; қаноат; шукр; кечиримли бўлиш; холислик; саховатпешалик; озор бермаслик; раҳмдиллик [4].

Кубравия таълимотида ҳам бағрикенглик алоҳида ўрин эгаллаган. Шайх Нажмиддин Кубронинг “Ал-усул ал-ашара”, “Рисолаи ат-турук”, “Фи одабус соликин” каби асарларида толерантлик тарбиясига оид бир қатор ибратли фикрлар баён қилинган. Тасаввуфшунос олим Нажмиддин Комиловнинг “Нажмиддин Кубро” номли рисоласида қуйидаги фикрлар баён этилган: “ул зотнинг хонақосида сунний мазҳабли муридлар билан бирга шиа мазҳабига мансуб шогирдлари биргаликда таълим олишган. Шайх Кубронинг ўзлари суннийликка эътиқод қилган бўлсалар-да, ҳазрати Али Абутолиб разийаллоҳу анҳу хонадонига ҳам ҳурмат билан қараган ва шиа аҳли билан суннийлар орасида хусумат ва жанжал келиб чиқишига йўл қўймаган” [5].

Нажмиддин Кубро ўз асарларида меҳр-муҳаббат ва одамларнинг бахт-саодати учун хизмат қилиш, бағрикенглик каби тушунчалар муҳим ўрин эгаллайди. У ўзининг “Фи-ал-адаб (“Одоб қоидалари”)” асарида шундай дейди: “Ибодатларни энг афзали фарзларни адо қилиш, одатларнинг энг маъқули ва чиройлиги эса гуноҳлардан, одамларга озор беришдан тийилиш экан” [5].

Умуман олганда, тасаввуф таълимоти бағрикенглик ғоясига асосланган яхлит концепция бўлиб, комил инсонни тарбиялашда муҳим методологик асос сифатида хизмат қилади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.

1. Фалсафа: энциклопедик луғат. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2010. – Б.260-261; Тарбия: (ота-оналар ва мураббийлар учун энциклопедия). / Тузувчи М.Н.Аминов. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2010. – Б.416-417.
2. Словарь-справочник по социальной работе. / Под.ред. проф. Е.И.Холостовой. – М., 1997. – С.366.
3. Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. – Т.: “Ёзувчи” нашриёти, 1996. – 143-бет.
4. Наврўзова Г. Нақшбандия тасаввуфий таълимоти ва баркамол инсон тарбияси. – Фал.фан.док. ...дисс.автореф. – Т., 2002. – Б.39-40.
5. Ҳошимов К., Сафо Очил. Ўзбек педагогикаси антологияси. – Т.: О’qituvchi, 2010. – Б.215.

Turli mehnat sharoitidagi omillarning inson organizmiga gigiyenik bahosi

Samadova X.S

Buxoro davlat tibbiyot instituti

Annontatsiya: Ushbu maqolada ishlab chiqarish sharoitidagi omillarning inson organizmiga ta'siri va mehnat sharoitini gigiyenik baholash haqida qisqacha aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: nomuvoqqifq omil, mehnat sharoiti, ishlab chiqarish, kasb kasalligi, ishchilar.

Organizmga ishlab chiqarish omillarining ta'siri ostida o'ziga xos bo'lmagan va insonning biokimyoviy va fiziologik gomeostazini saqlashga qaratilgan regeneratsiya rivojlanadi. Stressli vaziyatga moslashish mexanizmlarining faolligini oshirishda namoyon bo'ladigan organizmning javob reaksiyalarining ahamiyati nafaqat ta'sir qilish kuchi va davomiyligi bilan belgilanadi, balki organizmning genetik xususiyatlariga ham bog'liq[5].

Inson kasbi bevosita bajarilayotgan ish va ish sharoitlari va ishni tashkil etilganligi ta'siri bilan bog'liq bo'ladi. Kasb bilan bog'liq bajariladigan ishni turi ijtimoiy, aqliy ishning og'irligi va jiddiylik darajasi, ishlovchi organizmida o'ziga xos siljishlarga olib keladi. Ish sharoitlarini qaysi sifatiga mansubligi 1 - sinf optimal, 2- sinf yo'l qo'ysa bo'ladigan, 3- sinf zararli, 4-sinf xavfli ham yuqoridagi oqibatlariga sabab bo'ladi. Bunda qo'shimcha ravishda ishni tashkil etilganligini ko'rsatish kerak: ishlash va dam olishni davomiyligi, ishning kandy bajarilishi kulda mexanizm vositalarida, avtomatlashgan tizimni boshkarish va xokazalar. Ishlovchilar kasallanishini o'rganish ishlarini amalga oshirish dasturini to'g'ri tuzish, olinadigan ma'lumotlarni ishonarli va ob'ektiv bo'lishini belgilaydi[1,6]. Bu yo'nalishdagi ishlarni amalga oshirishda birinchi navbatda ishlovchilar salomatligiga bevosita va bilvosita ta'sir etuvchi omillarni aniq belgilash tadqiqotlarini muhim amallari hisoblanadi.

Ishlovchilar kasallanishiga ta'sir etuvchi omillar quyidagi 4 ta guruhga bo'linadi:

- 1 -guruh biologik;
- 2 - guruh tibbiy -ijtimoiy;
- 3 - guruh tibbiy yordamchi murojat etishiga ta'sir etuvchi;
- 4 - guruh ishlab chiqarish omillari.

Ma'lumki, kasbiy kasalliklar barcha ishchilarda bir xil mehnat sharoitlari va ish stajida yuzaga kelmaydi. Kasallikning rivojlanishi nafaqat kimyoviy moddalarning zararli ta'siri, balki organizmning xususiyatlari bilan ham belgilanadi. Turli shaxslar kiruvchi toksik moddalarga chidamli bo'lib qolishi yoki yuqori sezuvchanlik ko'rsatishi mumkin.

Insonga salbiy ta'sir ko'rsatadigan asosiy jismoniy omillar shovqin, elektromagnit nurlanish, tebranish, elektr tokidir[3].

Keling, har bir turni salbiy ta'sirini alohida ko'rib chiqamiz .

Shovqin - bu tanadagi buzilishlar yoki noqulayliklarni keltirib chiqaradigan, ba'zi hollarda hatto eshitish organlarini yo'q qilishga olib keladigan tovushlar va tovushlar majmuasidir.

Shunday qilib, 35 dB shovqin uyqusizlikka olib kelishi mumkin, 60 dB shovqin asab tizimini bezovta qilishi mumkin, 90 dB shovqin eshitish qobiliyatini zaiflashtiradi, depressiyaga olib keladi yoki aksincha, asab tizimining qo'zg'alishiga olib keladi. 110 dB dan yuqori shovqin shovqin intoksikatsiyasiga olib kelishi mumkin. Shovqinning asosiy manbalari transport, ham avtomobil, ham temir yo'l va aviatsiya, shuningdek korxonalaridir[4,6,7].

Vibratsiya - tebranish energiyasini uzatuvchi ba'zi mexanizmlar ta'siridan kelib chiqadigan keng chastota diapazoniga ega bo'lishi mumkin bo'lgan tebranish jarayonlari. Bu ham transport, ham korxonalar bo'lishi mumkin[3].

Elektromagnit nurlanish, qoida tariqasida, radio yoki televidenie stantsiyalari, radar qurilmalari va turli sanoat qurilmalari orqali uzatiladi. Elektromagnit maydonlar yoki radioto'lqinlarning doimiy ta'siri asab yoki endokrin tizimda o'zgarishlarga olib kelishi mumkin[2].

Neft-kimyó korxonalarida ishlaydigan ishchilarning kasb kasalliklari orasida toksik gepatit eng keng tarqalgan va shuning uchun sanoat gepatotrop moddalar bilan ta'sirlangan odamlarda gepato-biliar tizim kasalliklarining oldini olish. muhim tibbiy, ijtimoiy va iqtisodiy muammo[3,5,7].

Sanoat moddalarining toksik ta'siri ularning funktsional yoki strukturaviy-funktsional o'zgarishlari bilan birga hujayralarning shikastlanishiga asoslanadi. Tana qismiga keladigan ta'sirlarning xilma-xilligi hujayralar tashkil etilishining murakkabligi, xilma-xilligi bilan bog'liq. Hujayra shakllari tanani tashkil etuvchidir. Turli organlar va to'qimalarni tashkil etuvchi alohida hujayralarning tuzilishi va funktsiyalarining xususiyatlari shunchalik muhimki, turli hujayralarning toksikantlarga sezgirligi minglab marta farq qilishi mumkin. Toksik gepatitning patogenezi nuqtai nazaridan, toksik moddalarning ta'sir qilish mexanizmlari bir qator omillarga bog'liq bo'lishi mumkin:

- 1) zaharli moddalarning ekstra- va intragepatotsitlar tashilishining buzilishi;
- 2) gepatotsitlarda toksik moddalarning biotransformatsiyasini buzish;
- 3) gepatotsitlar membranalari, organellalar membranalari makromolekulalari fizik va kimyoviy buzilishi;

Kimyoviy omil ta'siridan kelib chiqqan kasb kasalliklariga quyidagilar kiradi.

O'tkir va surunkali intoksikatsiya va ularning oqibatlari, turli organlar va tizimlarga izolyatsiya qilingan yoki birgalikda zarar etkazilishi bilan yuzaga keladi;

Terining kasalliklari (epidermoz, kontakt dermatit, fotodermatit, onikiya va paronixiya, toksik melazma, yog'li follikulit);

Xodimning sog'lig'iga mehnat sharoitidagi omillarning zararli ta'siri mavjud:

- havoda *avtoullov kabinalari* uglerod oksidi va azot oksidining tarkibi (NO₂ bo'yicha) aniqlanadi (havo qabul qilish oynalar yopiq holda harakatda amalga oshiriladi);

- ishda *trekka o'rnatuvchilar* ezilgan tosh balastda yo'lni tamping qilishda va yo'lni ta'mirlash mashinalari yonida ishlaganda havoda kristalli kremniy dioksidi 10 dan 70% gacha bo'lgan changni, asbestli balastda - asbest balast changini aniqlaydi; antiseptik - fenol, naftalin va kanserogenlar (antrasen, benz (a) piren) singdirilgan yangi shpallarni tushirish va yotqizishda;
- ishda *statsionar kompressor operatori* mineral moylar, uglerod oksidi, azot oksidlari (NO₂ bo'yicha), to'yingan alifatik uglevodorodlar, akrolein baholanadi;
- ishda *neft mahsuloti to'kiladi* alifatik chegara uglevodorodlar baholanadi;
- ishda *kimyoviy analiz laboratoriyasi assistenti* - gidroksidi ishqorlar, kislotalar, xrom cho'qqisidan foydalanganda - noorganik xrom birikmalari;
- ishda *rassom va bo'yoq va laklar yordamida boshqa kasb egalari*, bo'yoqlar va laklarning yuqori toksik va uchuvchan tarkibiy qismlari (erituvchilar, suyultiruvchilar, qattiqlashtiruvchi moddalar, tezlatgichlar, og'ir metallar (pigmentlar), plastifikatorlar va boshqalar) ish maydoni havosida baholanadi, ularning nisbati ishlatilgan materialning markasi.;
- ishda *akkumulyator* oltingugurt kislotasi yoki gidroksidi gidroksidi bug'lari, ishchi qanday eritmalar bilan ishlashiga qarab belgilanadi;
- ishda *elektr payvandchi OZS* elektrodlaridan foydalanganda: diiron trioksidi, aerezollarni payvandlashda marganets, uglerod oksidi, azot oksidlari (moddalarning to'liq ro'yxati elektrodning turiga, po'lat asos tarkibiga, qoplamaga, oqimga va boshqalarga bog'liq, ba'zi hollarda vodorod fluorid , molibden, torium, berilyum, aniqlangan;
- ishda *charxlovchi "oq doiralar"* yordamida qismlarni charxlashda oq kulund aniqlanadi, "kulrang doiralar" yordamida - elektrokordum;
- ishlab chiqarish ish joylarida *yog'ochni qayta ishlash dastgohlarida ishlash*, "o'simlik va hayvonot manbalaridan olingan chang: yog'och va boshqalar (kremniy dioksidi aralashmasi 2% dan kam)" bilan aniqlanadi;

Ishlab chikarish omillari turkumida avval ta'sir etuvchi omil turini kursatish kerak; fizikaviy, kimyoviy, biologik, ruxiy -fiziologik; chunki xar bir omilni turiga karab ta'sir okibatlari turlicha buladi. Omilni ta'sir etuvchi miqdori va vaqti ham ko'zda tutiladi. Bu borada omillarni ta'sir etish sharoitlarini e'tibordan chetda qoldirish kerak emas [1,6,7]. Chunki ko'p hollarda omillarni organizmga salbiy ga'sirida bu omil yetakchi o'rin tutadi.

Omillarning birgalikdagi ta'siri biri-birining salbiy ta'sirini kuchaytirgan hollarda bu turkumga bevosita bajarilayotgan ishni tavsiflovchi omillar ish turi o'g'irligi jiddiyligi ham kiradi[2,4].

Inson salomatlik xolatiga o'zi jumladan ishlovchilarni ham sezilarli ta'sir etuvchi omillardan bir shaxsni o'z salomatligiga bo'lgan munosabatini ham alohida ko'rsatish maqsadga muvofiqdir. Sog'ligdagi sodir bo'lgan o'zgarishlarga o'z vaqtida e'tibor berib shifokorga murojat etish kasalliklarni tezda davolanish hamda asoratlarini qolmasligiga

zamin hisoblanadi. Kasallik tufayli ish qobiliyatini yo'qotish hollarini keskin kamayishiga olib keladi. Ishlovchilar salomatligida sodir bo'lgan o'zgarishlar natijasida vujudga keluvchi kasalliklar ish qobiliyatini vaqtincha yoki doimiy yo'qolishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Gigiena" prof. Demidenko N.M. tahriri ostida, T, 2002 y.
2. "Mehnat gigiyenasi fanidan amaliy mashg'ulotlar uchu o'quv qo'llanma" akademik T.I.Iskandarov, prof. G.T.Iskandarova, T, 2009 y
3. SX Samandarovna., Mehnat Sharoitining Inson Organizmiga Ta'siri Sog'Lom Turmush Tarzi//AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIIY JURNALI. ISSN:2181-3464 C34-37
4. SK Samandarovna., The Problem of Environmental Pollution//Vital Annex:International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. Volume:01 Issue: 03 I 2022 ISSN: 2751-756X Page81-85
5. XС Самадова., СОФЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИ ИНСОМ САЛОМАТЛИГИНИНГ АСОСИДИР//Journal of Advanced Research and Stability. Volume:02 Issue:09ISep-2022 ISSN:2181-2608 C198-201
6. Karshiyeva D.R., Atmospheric dust and its effects on human health//ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Voleme: 11 Issue: 03I May 2021 ISSN: 2249-7137. Page 1168-1172
7. .SX Samandarovna, MA Shavkat o'g'li., PAXTANI QAYTA ISHLASH KORXONALARI MEHNAT SHAROITINI GIGIYENIK BAHOLASH VA KOMPLEKS SOG'LOMLASHTIRISH TADBIRLARINI ISHLAB CHIQISH//Journal of new century innovations, <http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/1000> Vol.10№.2(2022) ISSN:2181-3187 C96-100

1	ШЫҒАРМА ЖУМЫС ТҮРЛЕРИН ӨТКЕРИҰ УСЫЛЛАРЫ Меҳрибан Толыбаевна Қабулова	4
2	ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЕ ИСТОЧНИКИ И ЗНАЧЕНИЕ В ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ ПОНИМАНИЯ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА Носирова М., Иминов И.	16
3	FEATURES OF HUMAN PSYCHOLOGY IN THE PROCESS OF SOCIALIZATION Ismailova Gulsara Jalgasbaevna	21
4	YURTIMIZDA ISSIQXONA XO‘JALIKLARINI RIVOJLANTISH, ULAR FAOLIYATINI HAR TOMONILAMA QO‘LLAB QUVVATLASH YUZASIDAN KO‘RILAYOTGAN HUQUQIY CHORA-TADBIRLAR S.Xasanboyev	24
5	XUSUSIY MULKNI YANADA QIMOYA QILISH SOHASIDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN HUQUQIY ISLOHOTLAR M.Mansurov	26
6	TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH - AHOLI DAROMADINI RIVOJLANTIRISH YALPI ICHKI MAHSULOT HAMDA YALPI MILLIY DAROMAD OSHISHINING ASOSIY OMILIDIR D.Turdaliyev	28
7	O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TURIZMNI JADAL RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN ISLOHOTLAR D.Tojiboyev	30
8	IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISHLASH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH Boqiyeva Nozimaxon Qodirova Buzulayho Turg‘unovna	32
9	KATTA YOSHDAGI BOLALARNI TASVIRIY FAOLIYATGA O‘RGATISH USULLARI Husanova Muhayyo Qodirova Buzulayho Turg‘unovna	37
10	TERGOVGA QADAR TEKSHIRUV JARAYONIDA QONUNIYLIK Zaripova Shaxnoza O‘ktamjon qizi	41
11	SHAXSNI HUQUQ VA ERKINLIKLARINI CHEKLASHDAN HIMOYA QILISH MASALALARI Zaripova Shaxnoza O‘ktamjon qizi	47
12	Teaching English by basing on pedagogical technologies Olimjonova Gulnoza No'monjon qizi	51
13	СУВ ТАҲЧИЛЛИГИ ШАРОИТИДА САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ - АМАЛИЙ АСОСЛАРИ Р.Кодиров	54
14	Shirin qalampir navlarini turli muddatlarda ekishning hosildorlik va hosil sifatiga ta'siri Hayotjon Abdisatorov Xaydarali o'g'li X.X.Xonqulov	60
15	Shirin qalampir navlarini turli muddatlarda ekishning hosildorlik va hosil sifatiga ta'siri Hayotjon Abdisatorov Xaydarali o'g'li X.X.Xonqulov	64
16	Фалафа фани дарсларида ёшларни толерантлик маданиятини ривожлантиришнинг педагогик хусусиятлари. Саматов Дилшодбек Тохиржонович	69
17	Turli mehnat sharoitidagi omillarning inson organizmiga gigiyenik bahosi Samadova X.S	73